

Staffan Fogelmark

DE ARKAISKA GREKISKA MYNTENS PRINCIP

För snart tjugo år sedan publicerade *Sture Bolin* i denna tidskrift en mycket läs-
värd och ofta läst artikel om ”De äldsta myntens princip”.¹ Ämnet för hans
studium var de tidigaste lydiska mynten i elektron, en legering av guld och silver,
och de problem, som var förknippade med denna myntning. Han pekade särskilt
på det bland numismatiker väl kända faktum, att de lydiska elektronmynten med
tiden fick en allt lägre halt av guld. Orsaken till denna kvalitetsförsämring såg
Bolin i ett medvetet bedrägeri från den lydiska statens sida: Archimedes’ princip
var ju ännu icke känd, och det var praktiskt taget omöjligt för affärsmännen och
andra, som använde mynten, att fastställa varje mynts kvalitet. Kontentan av
uppsatsen är, att myntets födelse var förknippad med fiffel och ohederlighet, och
att myntet aldrig hade blivit så allmänt accepterat, om publiken hade varit med-
veten om, att metallstyckena ingalunda höll det (metall-)värde, man tog för givet.

Det finns ingen anledning att betvivla riktigheten i Bolins slutsatser, även om
de bygger på premisser, som synes vara diskutabla (varom mera nedan). Men det
finns ändå flera skäl att ta upp problemet till förnyad diskussion och då utvidga
det till att gälla hela den arkaiska epokens myntning: man får en bättre förståelse
av de lydiska myntens problem, när man studerar de principer, som gällde under
den arkaiska tiden (och f.ö. troligen också långt in i klassisk tid).² Bolin har också
själv i annat sammanhang utvidgat den ovan beskrivna synen på de lydiska myn-
ten och hävdad, att alla antikens mynt var belastade med ett övervärde, men i den
diskussionen har han infört en liten men helt avgörande förändring i sin argu-
mentering:³ då det gällde de lydiska mynten var övervärdet dolt och publiken
alltså inte medveten om det, men då det gällde grekiska och romerska mynt i
stort skulle publiken ha varit medveten om och accepterat, att myntet belastats

¹ *Bolin I*; uppsatsen utgjorde också inledningskapitlet i *State and Currency (Bolin II, s. 11—37)* och omtrycktes senare i *Ur penningens historia (Bolin III, s. 65—88; jfr s. 10)*.

² Med arkaisk tid avses här i gängse mening epoken ca 750 t.o.m. perserkrigens slut 480/79; med klassisk tid avses den därpå följande epoken fram till Alexanders död 323 f.Kr.

³ *Bolin II, s. 38 ff., 104 ff., 127 ff., III, s. 126, 133 f.*

med en avgift till staten (kanske delvis som ersättning för kostnader i samband med själva myntningen).⁴ Bolin är emellertid inte den förste att framkasta sådana hypoteser, men hans meningsfränder — om än få till antalet — har haft andra, mera exakt definierade och tyngre vägande indicier att peka på.⁵ Därför är det i första hand dessa andra och för en svensk publik kanske mindre kända indicier, som synes värda en diskussion. Och problemet gäller en fråga av stor betydelse för en riktig uppfattning icke enbart av grekisk politik och ekonomi, utan av grekisk kultur i största allmänhet:⁶ *hade de grekiska mynten endast substansvärde, eller var de belastade med en avgift till staten och hade ett allmänt accepterat övervärde, ett "symbolvärde"?*

Jag skall i det följande diskutera inte endast den arkaiska utan även den klassiska epokens mynt, eftersom ett noggrant studium visar, att samma principer synes ha gällt under båda epokerna. Dessutom förhåller det sig så, att urkunder — litterära eller dokumentära — rörande myntets funktion i antikens Grekland i huvudsak hänför sig till den klassiska epoken (eller senare perioder), under det att nästan inga källor finns kvar från den arkaiska tiden. Vidare bör diskussionen begränsas till att i huvudsak gälla myntning i silver, eftersom de grekiska stadsstaterna nästan uteslutande använde denna metall för sina mynt; elektronlegeringarna förekom huvudsakligen i allra tidigaste tid i Jonien för att sedan åter sporadiskt dyka upp på enstaka orter, och bronsmynt kan ej beläggas förrän alldeles mot slutet av 400-talet.⁷

För att rätt förstå myntets betydelse och funktion bör man ha en viss kännedom om de politiska, ekonomiska och kulturella faktorer, som präglade den tid, då myntet uppfanns och kom att få en viss allmän spridning. Den minoisk-mykenska kulturen hade följts av en allmän kulturnedgång, som med rätt eller orätt brukar kallas "Greklands medeltid" (ung. 1100—750). Under 700-talet kan man notera en markant kulturhöjning, och det samhälle vi då möter — det samhälle, som skulle komma att utvecklas till det klassiska Grekland — är ett bondesamhälle

⁴ *Bolins* uppsats i *Scandia* har nyligen missuppfattats i en doktorsavhandling, där författaren menar, att *Bolin* visat, att de tidigaste mynten varit belastade med ett accepterat övervärde och att detta skulle gälla även andra mynt än de lydiska (*Svenbro*, s. 97). Förvisso företräder *Bolin* en sådan uppfattning i andra skrifter (se not 3 ovan), men det finns inget stöd för den i uppsatsen i *Scandia*, där han tvärtom betonar, att de köpmän, som använt mynten, ej varit medvetna om avgiftsbelastningen.

⁵ *Bolins* huvudargument tycks vara, att det är ett naturligt och rimligt antagande, att varje stat, som monopoliserar myntningen, också avser att därmed göra en smärre vinst (*Bolin* II, s. 104, III, s. 133).

⁶ Frågan är av betydelse för t.ex. grekisk filosofi: *Svenbro* anför övervärdetanken som ett bevis för den arkaiska epokens begynnande förmåga till propositionellt tänkande (s. 97 f.; jfr även BLM 6, 1976, s. 342—343).

⁷ Myntning i guld förekom sporadiskt men är ej något tecken på normala ekonomiska förhållanden, utan tillgreps i regel i svåra situationer, då man nödgades smälta ned offentliga statyer, som innehöll guld (jfr nedan § 11).

med tydlig feodal prägel, såsom framgår bl.a. av de vid den tiden i fastare form fixerade homeriska dikterna och framför allt av den kanske något senare bondeskalden Hesiodos' episka dikt *Verk och dagar*. Det är också under denna tid det andliga och intellektuella livet börjar blomstra: man kan peka på de starka religiösa sekterna, framför allt de orfiska och apollinska; det var också vid den tiden alfabetet infördes och omformades till det västerländska; det var också då de olympiska spelen instiftades, som skulle komma att få stor betydelse som enande faktor mellan de många olika stadsstaterna.

Den nya dynamiska samhällsutvecklingen ledde till en kris för feodalsystemet, när de sociala orättvisorna blev alltmer uppenbara: ett mycket stort antal människor lämnade Grekland för att grunda kolonier, framför allt i väst (Syditalien och Sicilien) men även i Nordafrika (Libyen) och runt Svarta havets stränder. Denna kolonisation pågick mellan ca 730—550 och fick en avgörande betydelse för den grekiska världens ekonomi. Kolonierna, som hela tiden upprätthöll kontakten med sina respektive moderstäder i hemlandet, utvecklades i större frihet: en ny social grupp, en medelklass, uppstod som en följd av utvecklingen inom hantverk och handel. En liknande utveckling hade också ägt rum i själva Grekland, där den sociala krisen resulterade i att feodalväldet avskaffades på många håll under 600-talet. Adeln dominerade ej längre samhället, utan makten låg i händerna på en s.k. tyrann, som stöddes av de oppositionella samhällsgrupperna. Denna förändring kom att ytterligare gynna utvecklingen på många plan: rättssäkerheten ökade genom kodifieringen av lagarna, den större friheten stimulerade poeter och filosofer, och individen placerades mera i kulturlivets centrum. Denna förändring till individens förmån fick viktiga följder, bl.a. då det gällde härens sammansättning: krig hade tidigare varit adelns ensak, men i stadsstaten utgjorde den massiva falangen av tungt beväpnade fotsoldater ("hopliter") kärnan; varje frisk medborgare, som hade råd att skaffa sig utrustning, var skyldig att göra krigstjänst. Men den följdverkan, som i detta sammanhang särskilt bör betonas, är det ytterligare förstärkta uppsvinget i handel, sjöfart, industri och teknologi. Med de livliga kommunikationerna följde också ett fruktbärande idé- och kulturutbyte.⁸

Det var i denna miljö de första mynten kom till: de äldsta mynt man funnit är just sådana lydiska elektronmynt, som Bolin studerat. Vid utgrävningarna av Artemistemplet i Efesos 1904/5 fann man ett antal sådana mynt, och efter ett halvt sekel av oenighet rörande dateringen har man nu fastnat för en tillkomsttid omkring 630 f.Kr.⁹ Det kan kanske förefalla märkligt, att diskussioner om de tidigaste grekiska mynten också omfattar de lydiska mynten — lydena var ju inte ett grekiskt folk. Men lydena hade tidigt kommit under inflytande av den

⁸ För en lättläst sammanfattning av den arkaiska epoken se *Erik Gren*, *Grekland*, Stockholm 1957, s. 44—89.

⁹ *Cook*, s. 257³, *Seltman II*, s. 15 ff., *Price-Waggoner*, s. 122—123; för en ännu senare datering, föreslagen av Liselotte Weidauer, se *Price-Waggoner*, s. 139²⁴¹ och addendum.

grekiska joniska kulturen i västra Mindre Asien och var mer eller mindre helleniserade. Detta faktum var så påtagligt, att självaste Herodotos fann det värt en notis i sitt historieverk (I, 93—94).¹⁰ Det är också ett rimligt antagande, att handelsutbytet mellan de joniska städerna och lyderna varit av betydelse, eftersom de tidiga joniska mynten byggde på samma viktstandard, den s.k. eubeiska talenten. Det bör dock påpekas, att icke alla numismatiker längre är övertygade om, att lyderna var först: somliga menar, att de joniska städerna präglade de första mynten och att det bara är en tidsfråga tills ”rätt spade gräver på rätt plats” för att bevisa detta. Det problemet hör dock inte hit: det räcker att konstatera, att myntets utveckling och spridning intimt hör samman med den tidiga grekiska civilisationens historia. Mot slutet av den arkaiska epoken har man att räkna med ett tresiffrigt antal myntpräglade grekiska städer från Sicilien i väst till svartahavskusten i öst.¹¹

Hur såg då grekerna själva på mynten och vilken funktion hade dessa? Eftersom de skrivna källorna är få, måste man grunda sina slutsatser huvudsakligen på det numismatiska och arkeologiska materialet. Härvidlag står två skolor mot varandra: den äldre menar, att de grekiska mynten uteslutande var substansvärde-mynt, den nyare däremot menar, att de var belastade med en avgift och hade ett övervärde. Jag vill börja undersökningen med en diskussion av den senare tankegången, vars i särklass främste företrädare är den kände engelske numismatikern *Colin M. Kraay*.¹²

Kraays starkaste argumentering för övervärdetanken står att finna i en uppsats publicerad år 1964 (Kraay I). Huvuddragen av hans resonemang är följande. Ett studium av de större myntorterna i Grekland och Storgrekland — de mindre myntorterna anser han vara ekonomiskt ointressanta — förväntas kunna ge indier rörande myntets funktion, om man tar särskild hänsyn till myntens distribution i ett antal fynd. Då det gäller de grekiska städerna i Syditalien väljer han åtta städer och studerar deras representation i fem regionala myntfynd daterbara till tiden 490—430/20.¹³ Det visar sig då, att dessa åtta städers mynt i större eller mindre utsträckning är representerade i de fem fynden. Slutsatsen blir, att de syditalienska städernas mynt cirkulerade fritt inom regionen. Eftersom mynt från dessa åtta städer aldrig påträffats i fynd från Sicilien eller andra platser utanför

¹⁰ *Seltman* II, s. 14, 18.

¹¹ Som exempel på den livliga handeln och stora spridningen av mynt kan man nämna det viktiga skattfyndet i Asyut i Egypten (1969), som dateras till ca 475 och alltså innehöll mynt från slutet av den arkaiska tiden: där fanns präglingar från minst 72 olika myntorter (*Price-Waggoner*, s. 14—16; IGCH 1644; dessutom fanns 18 mynt från oviss eller okänd ort).

¹² Andra företrädare för samma tanke — dock i regel utan att tillföra diskussionen några argument — är bl.a. *Jenkins* (s. 12), *Vidal-Naquet* (s. 206—208), *Price* (s. 93, 103), *Lévy* (s. 31), *Svenbro* (s. 97).

¹³ De åtta syditalienska städerna: Sybaris, Metaponton, Kroton, Kaulonia, Poseidonia, Tarent, Thourioi, Velia (Elea).

den syditalienska regionen, finner Kraay, att de syditalienska grekiska städerna inte använt sina mynt i handel utanför regionen. När Kraay går vidare till Sicilien och studerar de regionala fynden där, blir bilden nästan densamma. På 480-talet infördes en gemensam viktstandard, som kom att gynna det intraregionala myntutbytet: detta framgår av mynten från sex större städer i tre regionala myntfynd från tiden 485—400.¹⁴ Till skillnad från de syditalienska städernas mynt, som, enligt Kraay, aldrig förekom utanför regionen, dyker dock några sicilianska grekiska mynt upp i ströfynd i Syditalien, men även någon gång ända borta i Levanten och Egypten. I stort överensstämmer dock myntdistributionen på Sicilien med den han funnit gälla för de syditalienska städerna: mynten användes i lokal och regional handel men ej i exportaffärer. Detta förhållande fattar Kraay som ett indicium för övervärdetanken: staden-staten har ju monopol på myntningen och kan ha belagt mynten med en avgift, så att mynten i lokalt och regionalt bruk haft ett erkänt övervärde, under det att en köpman från avlägsna och främmande trakter givetvis inte skulle accepterat annat än substansvärdet, som ju var det han skulle kunna realisera, när han kom hem med mynten (motsvarande förhållande gäller i princip, om en köpman från Storgrekland försöker betala med sina egna mynt i en avlägsen och främmande stad).

När det gäller själva Greklands mynt, koncentrerar Kraay sin undersökning till tre stora handelsstäder, Aigina, Korint, och Aten, samt till de mindre välkända men ur numismatisk synpunkt viktiga städerna i norra Grekland (den thrakisk-makedonska regionen). Vad gäller Aigina, som hade sin största blomstring före perserkrigen, säger Kraay, att dess mynt visserligen förekommer i talrika fynd från olika delar av den grekiska medelhavsvärlden — i väst dock endast i det s.k. Tarent-fyndet (IGCH 1874) — men sällan i större mängd (i regel färre än 25 % av varje fynd). Särskilt anmärkningsvärt anser han det vara, att aignetiska mynt är relativt svagt representerade i Egypten, där det fanns en delvis aignetisk koloni (Naukratis). Om man däremot studerar sammansättningen av fem fynd, som geografiskt kan lokaliseras till en triangel bestämd av Korint, Rhodos och Kreta, dvs. inom Aiginas naturliga handelsområde, kommer man att finna, att i fyra av de fem fynden dominerar aignetiska mynt totalt (75—99 %). Med viss modifikation skulle man alltså även här ha en situation, som liknade den i Storgrekland.

Då det gäller Korint, den dominerande handelsstaden under 500-talet, blir bilden mera osäker men likartad: förekomsten av korintiska mynt kan beläggas på fjärran orter både i väst och öst, men sällan i större antal. I närheten av Korint har ytterst få fynd gjorts — Kraay nämner två fynd samt några strömynt från en arkeologisk utgrävning — men dessa visar dock en högre frekvens korintiska mynt (vad beträffar det ena fyndet (IGCH 25) har dock endast 21 av sammanlagt

¹⁴ De sex sicilianska städerna: Syrakusa, Gela, Akragas, Messina, Katana, Leontinoi.

ca 250 mynt registrerats). Trots det ytterst knappa materialet menar Kraay likväl, att det framgår av det, att Korint höll kvar sina mynt för lokalt bruk.

De stora undantagen till den ovan tecknade homogena bilden utgörs av Aten och de thrakisk-makedonska myntorterna. Då det gäller Aten kan visserligen dess tidigaste mynt, ”Wappenmünzen”, beläggas huvudsakligen i lokala och regionala fynd, men i och med att de tunga tetradrachmerna, de s.k. ugglorna, börjar präglas omkr. 520, förändras bilden radikalt: dessa kan visserligen beläggas i större antal lokalt, men det är de rika fynden i avlägsna trakter (framför allt i Mellersta Östern ända inne i Iran och Afghanistan) som är värda uppmärksamhet; de kan dateras huvudsakligen till tiden 490—400. Mot slutet av 400-talet har ”ugglorna” blivit så dominerande i det östra medelhavsområdet, att de kommit att bli det vanligaste thesaureringsobjektet. Atens stora produktion av tetradrachmer möjliggjordes av den rika tillgången av silver. Bara några mil söder om staden låg gruvorna i Laurion, som började bearbetas mot slutet av 500-talet och sedan gav rik avkastning under nästan hela 400-talet, som ju var Atens ekonomiska och politiska storhetstid. Kraay vill emellertid förklara de rika fynden av atenska mynt i fjärran länder som utslag av en medveten exportpolitik och ställer frågan ”huruvida denna idé att sprida silver i myntad form hellre än att behålla det inom myntningsregionen uppstod i Aten”.¹⁵ Svaret ger han genom att peka på den thrakisk-makedonska regionen, som var ganska rik på silver. De största myntorterna var städerna Thasos, Akanthos, Abdera, Ainos, Mende och Lete, och Kraay menar med all rätt, att de stora myntspridarna i det östra medelhavsområdet var Aten och de nordgrekiska städerna: en tabell över nio större fynd visar, hur de senare dominerar i fynd daterbara till tiden 525—490 för att sedan kraftigt avta, då Aten istället dominerar fynden.¹⁶ Resultatet av denna undersökning skulle alltså ge vid handen, att silver i myntad form praktiskt taget helt begränsats till lokal handel, såvida det inte rör sig om atenska eller thrakisk-makedonska mynt. En följdverkan av detta förhållande skulle ha varit, att den bekväma myntade och officiellt beskyddade metallen hade ett övervärde utöver det rena metallvärdet.

Mot detta resonemang finns flera invändningar av både principiell och individuell art. Det är av yttersta vikt att komma ihåg, att nästan alla fynd av mynt är slumpmässiga. Gör man större fynd av mynt vid en arkeologisk utgrävning, är det rimligt att, om än med viss försiktighet, dra vissa slutsatser; men drar man slutsatser av icke-arkeologiska fynd, fordras som underlag ett mycket stort antal sådana, och ändå måste konklusionerna bli starkt hypotetiska, eftersom man rimligtvis måste ta med i ekvationen de fynd, som slumpen inte bragt i dagen och

¹⁵ Kraay I, s. 82.

¹⁶ Kraay I, s. 83. Denna uppfattning bekräftas av Asyut-fyndet (jfr ovan, not 11). Där svarar de nordgrekiska myntorterna ännu för 24 %, under det att Aten svarar för 19 % och Aigina för 15 % (Price-Waggoner, s. 118).

om vilka man inte kan veta någonting alls. Men att driva en negativ bevisföring och dra slutsatser av frånvaron av slumpfynd är helt förkastligt, i synnerhet om de positiva fynden är få till antalet.¹⁷ Därtill kommer det faktum, att ett stort antal osäkerhetsfaktorer vidlåder de fynd man gjort: IGCH tar upp 2 387 fynd av grekiska mynt, men i många fall är fakta meddelade ”enligt uppgift” från en eller annan person, och i ett mycket stort antal fall är uppgifterna osäkra eller okända beträffande fyndets sammansättning, myntens antal och ursprung, fyndplats och senare disposition.¹⁸ Och i de fall mynten är vetenskapligt registrerade, uppkommer nya osäkerhetsfaktorer: vad betyder ett fynd av mynt från staden A i staden B? Om det är resultatet av en handelsförbindelse, har då en köpman från A rest till B och där betalat varor med sin hemstads mynt, eller är det möjligen så, att en köpman från B har sålt varor i A och fått betalning i den lokala valutan? Kanske är myntfyndet inte alls resultatet av en affärstransaktion: efter revolutionen i staden A har en flykting funnit en ny hemvist i staden B?¹⁹ Hur skall man kunna veta, oavsett fyndets orsaker, att det kommit från A till B direkt och icke via städerna C, D, och E? Och om man lugnat sitt samvete på dessa punkter, hur skall man kunna veta, att ett eller flera fynd är representativa — och för vad är de i så fall representativa? Det är ett allmänt accepterat och rimligt antagande, att man i första hand thesaurerat de kvalitativt bästa och minst slitna mynten; är så fallet, kan det få avgörande betydelse för fyndets sammansättning.²⁰ En annan faktor att tänka på i detta sammanhang är, att man thesaurerat på olika sätt i olika trakter; i Storgrekland, där man hade egen myntning men inga egna silvergruvor, kan frestelsen ha varit stor att smälta ned främmande mynt och prägla nya: det är ett faktum, att just Sicilien och Syditalien är relativt rika på s.k. överpräglings.²¹ I östra medelhavsområdet däremot var förhållandena annorlunda: stora områden hade ingen egen myntprägling, och det är därför kanske inte så underligt, att man just där funnit så många mynt från t.ex. Aten, Aigina och Korint, just de stora handelsstäder, som är svagt representerade i Storgrekland.²²

Den allvarligaste invändningen gäller emellertid den negativa bevisföringen.

¹⁷ Om fyndens slumpmässiga karaktär se *Price-Waggoner*, s. 9, 13, *Thompson*, s. XI, *May*, s. 3, IGCH, s. VIII. *Kraay* säger sig visserligen vara medveten om, att icke-arkeologiska fynd erbjuder vissa osäkerhetsfaktorer, men i praktiken negligerar han dem (*Kraay* I, s. 76).

¹⁸ Se t.ex. fynden 819—832, av vilka 11 är ”dispersed”.

¹⁹ Så vill t.ex. *Price-Waggoner* förklara den oväntat rika förekomsten av mynt från Storgrekland i Asyut-fyndet (s. 119); jfr *Kraay* III, s. 47.

²⁰ Se t.ex. *Raven*, s. 55.

²¹ *Kraay* nämner själv dessa överpräglings flera gånger men vill bagatellisera dem (t.ex. I, s. 78—80).

²² Ytterligare en rad viktiga faktorer spelar in i bedömningen av ett myntfynd, t.ex. frågan, huruvida mynten grävts ned i fredstid eller i samband med krig; huruvida de grävts ned av ägaren eller är resultatet av stölder och då kanske sammanförts från olika platser; huruvida fyndet är synkront eller sammanbragt i etapper under en längre tid, osv.

Få numismatiker ger sig tid att begrunda vilka oerhörda mängder grekiska silvermynt som antingen gått förlorade eller fortfarande ligger nedgrävda i medelhavsländerna och de följer detta måste få vid ett studium av just myntdistributionen i antiken: de fynd man gjort är helt slumpmässiga och kunde precis lika gärna ha ersatts av andra ännu icke gjorda fynd. Ett fynd som t.ex. det i Tell el-Maskhouta i Egypten (IGCH 1649) kunde mycket väl ha förblivit okänt och med det också kunskapen om en häpnadsväckande koncentration av atenska tetradrachmer till ett antal av mellan 6 000 och 10 000.²³

Detta resonemang kan appliceras på Kraays teorier, som ju vill visa icke endast att Storgreklands mynt cirkulerade endast inom regionen, utan även att det grekiska moderlandets stora handelsstäder var närmast betydelselösa i väst (med undantag av Aten, vars mynt är väl belagda i väst före 480): mynt från Aigina och Korint finns belagda endast i ett enda fynd, det s.k. Tarent-fyndet (IGCH 1874) (plus ett korintiskt mynt i IGCH 1872).²⁴ Hade icke detta fynd funnits registrerat, skulle Kraay ha kunnat påstå, att mynt från de grekiska handelsstäderna icke alls "exporterats" västerut;²⁵ nu nöjer han sig med att betona, att Tarent-fyndet är ett slags undantag, som föga stör den eljest homogena bilden (s. 78, 80, 83).²⁶ Och denna bild baserar sig på fem fynd, då det gäller kolonierna i Syditalien (varav ett är Tarent-fyndet), och tre fynd, då det gäller kolonierna på Sicilien.²⁷ Drag ifrån två homogena fynd och ersätt dem med två heterogena och bilden blir i båda fallen radikalt förändrad, ja, t.o.m. den motsatta!

De stora riskerna i negativ bevisföring kan belysas med några drastiska exempel. Efter perserkrigen hade Aten genom det delisk-attiska sjöförbundet av år 477 lagt grunden till sitt maritima imperium. Genom ett beryktat dekret, daterat till

²³ *Kraay* I, s. 82, tar upp fyndet i en tabell över Atens dominans österut och anger siffran 8—10.000; *Kraay* III nämner fyndet på s. 48 och uppskattar antalet till 10.000, men i IGCH — där *Kraay* är medförfattare — anges siffran 6.000.

²⁴ IGCH 1872 nämner faktiskt två exemplar från Korint, men *Kraay* (I, s. 80) påstår, att det rör sig om ett enda mynt.

²⁵ Det är värt att notera, att *Kraay* i sin diskussion av Korints mynt inte bringas till eftertanke av det märkliga faktum, att Korints mynt är lika svagt representerade i lokala och regionala fynd som de är i väst: det är självklart, att Korints mynt måste ha varit oändligt mycket mer frekventa i Korint och dess omgivning än i kolonierna i väst — men får man tro fynden, var de inte det: mot två icke-arkeologiska fynd i väst står två icke-arkeologiska fynd i Korints närhet; så verkar slumpen.

²⁶ Om Tarent-fyndet icke existerat, skulle 18 städer i Grekland och Jonien varit helt orepresenterade i väst.

²⁷ Förutom de stora fynden (5 resp. 3), som *Kraay* pekar på, finns det givetvis ett stort antal smärre fynd, som har uteslutande lokala eller regionala inslag, men dessa har föga indicievärde, och *Kraay* hänvisar ej heller direkt till dem: ett litet fynd representerar en liten förmögenhet, kanske från en köpman (om det nu var en sådan, som ägt det) med lokal eller regional begränsning; för utlandsaffärer krävs större kapital: generellt sett är det endast i större fynd vi har rätt att vänta oss en möjlig och nämnvärd representation av extraregional valuta — men man kan även där tänka sig fall av stor men regionalt begränsad förmögenhet.

ca 449, lät Aten standardisera vikter och mått bland alla medlemsstater i imperiet; dessutom förbjöds all lokal myntning och föreskrevs, att allt silver skulle levereras till Aten för myntning i Atens valuta. Man har beräknat, att det atenska myntverket då under en kort period präglade ca 7.500.000 tetradrachmer: av dessa finns idag kanske några promille kvar ovan jord.²⁸ Ett av de mest sällsynta mynten från antikens Grekland är den dekadrachm, som präglades under en mycket kort period i Aten någon gång troligen mellan 490—480. Trots deras sällsynthet har man funnit sådana mynt ända borta i Iran (Malayer-fyndet IGCH 1790).²⁹ I vår tid finns endast tolv exemplar bevarade, och av dem härrör sig elva från olika stämplat (jag räknar här obverso-sidans stämplat, som varade längre än reverso-sidans). Vad detta betyder i förlustsiffror förstår man, om man betänker, att praktiska undersökningar givit vid handen, att en stämpel kunde hålla för ca 10.000 exemplar — och rent statistiskt finns det skäl att anta, att det totala antalet stämplat varit större än elva.³⁰ Om någon skulle vilja hävda, att dekadrachmens indicier om vad som gått förlorat inte gäller generellt, kan man hänvisa till liknande fakta rörande andra mynt. Av de tidigaste atenska tetradrachmerna, de arkaiska ”ugglorna”, känner man ett par tusen exemplar; trots detta går endast ett fåtal stämplat att placera i relation till varandra (en obverso kunde räcka till t.ex. 2 1/2 reverso). Detta förhållande accentueras ytterligare, om man betänker, att man i fynden från Benha el-Asl och Mazzarino (IGCH 1640 resp. 2071) hittat sammanlagt ett dussintal ”ugglor”, av vilka ingen enda obverso kunnat identifieras med någon av dem, som Seltman registrerat i sin stora monografi över denna mynttyp. Lika tydliga indicier ger ett ganska färskt fynd från Anatolien (IGCH 1177): av nitton ”ugglor” har man kunnat identifiera endast en reverso-stämpel och ingen enda obverso.³¹ Vi kan alltså icke ens tillnärmelsevis beräkna de ofantliga mängder mynt vi förlorat — i den grekisk-hellenistiska världen t.ex. fanns ca 1.500 myntpräglade orter³² — och ännu mindre kan vi veta något säkert om deras cirkulationsområde.

Om det alltså råder stor osäkerhet om det vi inte vet, bör vi vara lika försiktiga, då det gäller det vi tror oss veta. Synbarligen gåtfulla vita fläckar i den numismatiska geografin kan ha många olika förklaringar: ovan har nämnts, att man på vissa håll tveklöst smält ned främmande mynt; vad sedan in- och utvandring och de ständiga krigen mellan grannstäder betytt är svårt att uppskatta, för att inte nämna mer omfattande krig. Det är också känt, att städer kunde åläggas krigsbot

²⁸ *Starr*, s. 68—70, *Seltman II*, s. 110—112.

²⁹ *Seltman II*, s. 93—94. *Kraay* har f.ö. fel (III, s. 46), när han påstår, att dekadrachmen hittats utanför Attika endast i Jordan-fyndet (IGCH 1482) och i Malayer-fyndet (IGCH 1790); men även i Tell el-Maskhoutha (IGCH 1649) fanns ett exemplar.

³⁰ *Eichhorn II*, s. 121. *Raven*, s. 42, menar, att man kunnat prägla ännu fler ex. per stämpel och anför en uppgift om 16.000 ex. som möjlig norm.

³¹ *Raven*, s. 47. För en god framställning av stämpelföljdsprincipen se *Jenkins*, s. 19.

³² *Christ*, s. 10, *Gardner*, s. 26—27.

till så enorma belopp, att de översteg värdet av ett eller flera års myntproduktion.³³

Men om man bortser från de många osäkra eller okända faktorerna, kan man då ändå inte förmoda, att det är de ekonomiskt dominerande myntorterna, som är dokumenterade i fynden? Svaret på den frågan borde bli jakande, om man endast ser till statistiska rimligheter, men det torde framgå av de siffror, som givits ovan, att slumpfaktorn är av exceptionellt stor betydelse inom grekisk numismatik: ett verkligt avslöjande exempel är följande. Varje antikhistoriker vet, att Aten var helt beroende av import för att tillgodose sitt behov av brödsäd: en stor del importerades från kolonierna i väst, men det var framför allt från de stora sädesproducenterna kring svartahavskusten man fick sin spannmål.³⁴ *Edith Schönert-Geiss* har undersökt fynden från norra delen av svartahavskusten och funnit en rik representation av lokala och regionala mynt, under det att mynt från Aten saknas, trots att man vet, att några av Atens största handelspartners funnits just inom detta område; man skulle alltså väntat sig stora mängder av atenska mynt i fynden.³⁵ En liknande anomalï gäller Rhodos och dess representation i keramik i samma område: under hellenistisk tid var Rhodos den ledande handelsstaden i östra medelhavet och har lämnat efter sig talrika vittnesbörd om den livliga handeln även med städerna vid svartahavskusten, bl.a. 10 000 stämplade amforahandtag och talrika inskrifter — men rhodiska mynt lyser med sin frånvaro.³⁶ Inte ens när det gäller de största av ekonomiska stormakter med en gigantisk myntproduktion kan vi vänta oss en representativ geografisk distribution.³⁷ Våra fynd är styrda av slumpen, och även ett större antal ansenliga fynd representerar tillsammans inte mer än någon promille av det totala antal mynt, som vid en viss tid cirkulerat i en viss region: att under sådana omständigheter argumentera *e silentio* är orimligt.

Det är mot denna bakgrund man skall betrakta Kraays siffror, och det gäller i synnerhet dem han presenterar i sin "conclusion" (I, s. 84).³⁸ Förutom de ovan

³³ *Raven*, s. 54. Karthagos krigsbot till Syrakusa efter 480 var 2.000 talenter (1 talent motsvarade 6.000 drachmer) (*Price-Waggoner*, s. 122).

³⁴ Se t.ex. *Lévy*, s. 33.

³⁵ *Schönert-Geiss*, s. 113, 116.

³⁶ *Schönert-Geiss*, s. 115.

³⁷ *Schönert-Geiss* vill förklara anomalin med att Aten och Rhodos i dessa trakter idkat byteshandel och ej använt mynt. Detta är dock en illa underbyggd hypotes, eftersom det är lätt att visa, att t.ex. Aten betalade med sina mynt i all annan fjärran handel, t.o.m. i trakter, där mynt var ovanliga; vid svartahavskusten däremot hade många städer egen myntning — det var ju f.ö. i närliggande trakter myntet först kom i bruk. — Vissa kritiska synpunkter på möjligheterna att genom myntfynd bestämma handelsförbindelser har, vad gäller arabiska och frankiska mynt, framförts av *Sture Bolin* i Muhammed, Karl den store och Rurik. (*Scandia* 1939:2).

³⁸ *Kraay* gör f.ö. där anspråk på att ha undersökt "most Greek coinages", vilket han dessvärre inte gjort. Tvärtom gör han ett undantag (I, s. 76) för alla mindre men synnerligen talrika

refererade argumenten hänvisar han här till sju myntorter, vilkas mynt vi känner huvudsakligen eller uteslutande genom lokala fynd, i något fall t.o.m. genom ett enda lokalt fynd (mynt från ön Melos). Denna argumentation *e silentio* är intetsägande och skulle ha varit det också om Kraay kunnat peka på ett stort antal lokala fynd — beträffande fem av de sju myntorterna rör det sig huvudsakligen om ett enda lokalt fynd (nr 1, 2, 3, 6, 7 i Kraays lista).³⁹ Även ur en annan synvinkel är argumentationen naiv: det säger sig ju självt, att om man vill gräva och leta efter mynt från t.ex. Mende, är chansen att finna sådana större — såvida icke någon irrationell faktor spelat in — ju närmare Mende man befinner sig; detta framgår även av Kraays ovan refererade uppgifter rörande stora städer som Aigina och Aten. Dessutom har nya fynd vederlagt Kraays faktiska uppgifter — i synnerhet spelar Asyut-fyndet här en viktig roll: jag har ovan refererat Kraays påpekande, att Aigina var ytterst svagt representerat i Egypten, men i Asyut har man hittat inte mindre än 132 aignetiska mynt. I sin ”conclusion” hänvisar Kraay till Mende, vars mynt från fem- och fyrahundratalet lär skola vara belagda huvudsakligen i ett enda lokalt fynd — Asyut redovisar 17 ex.; likaså lär cypriotiska mynt kunna beläggas endast på Cypern — Asyut har 42 ex., etc.⁴⁰

En annan viktig generell svaghet i Kraays resonemang är hans bristande förståelse för handelns betydelse vad avser myntdistributionen. I en annan uppsats säger han visserligen (III, s. 62), att handelns vägar ej kan kartläggas genom myntfynden — i viss mån kan de nog det ändå under gynnsamma omständigheter — men man kan nog påstå, att myntcirkulationen kan belysas genom handelns utbredning.

Låt oss åter betrakta de av Kraay anförda och ovan citerade siffrorna vad gäller

myntorter under hänvisning till deras relativt ringa betydelse som ekonomiska faktorer — vilket förvisso är sant — men syftet med hans uppsats är ju inte detta. Det förhåller sig så, att just dessa talrika mindre myntorter har en häpnadsväckande spridning i distributionen, ett faktum, som inte gynnar Kraays teser, men vars riktighet han ändå tillstår (I, s. 84). Ett exempel på den vida distributionen är Asyut-fyndet, där minst 72 olika orter är representerade (se ovan not 11).

³⁹ *Price-Waggoner* har varnande ord att säga om slutsatser baserade på ett enda fynd (s. 13, 121).

⁴⁰ Asyut-fyndet var inte känt, när Kraay publicerade sin uppsats år 1964, men även utan kännedom om detta viktiga fynd är hans uppgifter suspekta. Jag har inte gjort mig besväret att lusläsa hela IGCH, men det räcker med den korta tablå *Price-Waggoner* ger på s. 14—16 för att beslå Kraay med tvivelaktigheter: där finns t.ex. mynt från Mende belagda i 5 avlägsna fynd; cypriotiska mynt är där belagda i 6 fynd (plus ett senare fynd utom Asyut; jfr *Price-Waggoner*, s. 16, 18, 21, 126). Kraay försöker också vinna argument genom snäva begränsningar: ”då det gäller statéer från Melos kommer alla ex. från sent 400-tal från ett enda fynd på Melos” (I, s. 84); men tidigare belägg utanför Melos saknas inte (t.ex. Massayaf och senare Asyut). Men om frånvaron av fynd utanför Melos av just den kategori Kraay avser inte beror på en ren slump — mot ett enda lokalt fynd står noll utanför regionen — kan den ha sin rimliga förklaring i Atens politiska och ekonomiska dominans i egeiska havet, ovan exemplifierad genom det beryktade myntdecretet.

fynd av lokala och regionala mynt i Storgrekland: de är rimliga och torde i sig icke vara beroende av slumpen på ett sådant sätt, att de icke skulle vara representativa (jfr ovan not 27). Men de visar inte, vad Kraay vill visa: de visar bara handelns struktur och intensitet i Storgrekland. Detta framgår även av ett av Kraays egna konstateranden (som alltså synes tala emot hans egna slutsatser): omkr. 480 enades Siciliens städer om en gemensam viktstandard, vilket kunnat avläsas i en rikare regional distribution i fynden: det är m.a.o. icke förvånande, att handeln och handelns medium — mynten — går hand i hand. Men man måste också ta med i beräkningen samhällets struktur, de relativt begränsade kommunikationsmöjligheterna och handelsvarornas art: det är just på dessa punkter Kraay synes hysa en oriktig uppfattning, då han gör en artificiell delning mellan "local trade" och "foreign trade" och menar, att mynten använts endast vid den förra typen av transaktioner, och att myntat silver då haft ett övervärde gentemot omyntat silver.⁴¹ Men en sådan syn på handeln har troligen icke existerat; handeln var ju ej alls så specialiserad, som den senare blivit, utan man handlade med var och en, som hade något att sälja, och givetvis var det enklast att handla med ortens egna köpmän och i andra hand med de närmast kringliggande städernas handelsmän.

Emot den rika regionala cirkulationen vill Kraay sätta de magra fynden utanför regionen. Denna syn kan kritiseras på flera punkter: för det första är påståendet till viss del felaktigt (I, s. 77), för det andra måste man ta hänsyn till typen av handelsstäder i Storgrekland, för det tredje måste man ta hänsyn till typen av handelsvara. Storgreklands städer var inte — med Syrakusa som möjligt undantag — handelsstäder av samma typ som Aten och Aigina, som ju bedrev en aktiv sjöfartspolitik med tydlig inriktning på export. Dessutom var Storgreklands främsta exportvara brödsäd, och den behövde man inte föra ut på egna kölar — den hämtades av köparen.⁴² Och eftersom de grekiska städerna både på Sicilien och i Syditalien producerade samma stora exportvara, är det kanske inte så underligt, att de inte exporterade den till varandra. Kraay observerar ju, att Storgreklands två regioner tycks sakna livligare kontakter med varandra att döma av

⁴¹ Kraay torde ha rätt i sitt antagande (I, s. 78), att kolonierna i väst kan ha varit benägna att behålla sina mynt inom regionen, eftersom man ej hade tillgång till egna silvergruvor. *Eichhorn* har funnit (I, s. 521), att Metaponton präglat bara ca 20 kg. silver/år och t.ex. Naxos endast 1 kg./år. Detta faktum kan förklara, varför regionen är relativt rik på överpräglingar av främmande mynt (se ovan); man bör komma ihåg, att även andra faktorer än handeln uppmuntrat den autonoma stadsstaten till egen prägning: förutom reklamfaktorn bör nämnas de religiösa faktorerna (se *Wills* referat av *Laum*, II, s. 6—7, 12—13; *Lanckoroński*, s. 6—17. Bland de faktorer, som synes tala mot övervärdetanken, kan man peka på de s.k. tempelmynten; jfr *Gardner*, s. 27—28).

⁴² Ett annat exempel på detta är kanske Korint: dess betydelse som handelsstad berodde i hög grad på dess position vid korintnäset, där handelsmän från väst och öst möttes. *Kraay* nämner (I, s. 80) den sparsamma förekomsten av korintiska mynt utanför regionen, men om Korint till stor del var en transitstad, är detta kanske ej så överraskande.

myntcirkulationen (I, s. 77, III, s. 52). Mot denna bakgrund kan man tänka sig en bidragande orsak till att man hittat så få västgrekiska mynt i t.ex. Egypten: de producerade samma handelsvara.⁴³

Det kan också diskuteras, huruvida fynden av västgrekiska mynt österut är att anse som magra, eftersom man ju måste sätta dem i relation till en rad faktiska omständigheter (t.ex. handelns struktur, vissa staters politiska och ekonomiska dominans i området, etc.). Kraay nämner inga siffror, utan säger bara, att västgrekiska mynt praktiskt taget inte cirkulerat utanför regionen (III, s. 52). En snabb titt i IGCH visar, att när Kraay skrev sin uppsats (I), var sicilianska mynt belagda i minst 10 fynd utanför regionen;⁴⁴ sedan dess har ytterligare tre viktiga fynd gjorts: IGCH 26 (Chalcis) med 51 sicilianska mynt, IGCH 1482 (Jordan) med ett sicilianskt mynt, samt IGCH 1644 (Asyut) med 25 mynt från Storgrekland. Sistnämnda fynd modifierar f.ö. Kraays påstående, att syditalienska mynt icke hittats utanför regionen (vilket förvisso var sant, när Kraay skrev sin artikel; I, s. 77): där fanns fyra syditalienska städer representerade.⁴⁵ Detta kan också tjäna som påminnelse om slumpfaktorns stora betydelse och andra ovan nämnda felkällor: vi kan t.ex. inte veta, om de västgrekiska mynten i Asyut är resultatet av första-handskontakter.

Om man för ögonblicket bortser från den allsmåktiga slumpfaktorn, måste man ändå inse, att handel och myntfynd inte kan frikopplas från varandra: de rika myntfynden i östra medelhavsområdet beror otvivelaktigt på handeln.⁴⁶ Detta antagande förstärks av det faktum, att tidiga fynd (före ca 470) visar en mycket stor variation i sammansättningen; de härrör från en tid, då handeln ej dominerades av en enda stad. Men när Athens politiska makt kom att motsvaras av en minst lika stor ekonomisk dominans, reducerades de många halvstora och små handelsstäderna till obetydligheter; i detta kända faktum instämmer myntfynden.⁴⁷

Det är just dessa faktorer Kraay synes bortse från, när han diskuterar de två stora undantagen, som spred silvermynt i stort antal även till avlägsna orter, alltså Aten och den thrakisk-makedonska regionen (se ovan). Dessa orter hade tillgång till eget silver, och Kraay hävdar (I, s. 85, 88, 90), att man där medvetet exporte-

⁴³ *Price-Waggoner*, s. 125.

⁴⁴ IGCH 1177, 1256, 1259, 1483, 1645, 1647, 1652, 1790, 2259, 2260.

⁴⁵ Metaponton, Kaulonia, Kroton, Rhegion (*Price-Waggoner*, s. 14).

⁴⁶ T.o.m. *Vidal-Naquet*, som eljest stöder *Kraay*, säger (s. 207), att det vore absurt att inte medge, att den stora spridningen av Athens mynt beror på handel; jfr *Lacroix*, s. 180. Den rika förekomsten av atenskt mynt i Egypten har sin naturliga förklaring: atenarna köpte säd därifrån (*Price-Waggoner*, s. 125).

⁴⁷ Sammansättningen i några tidiga egyptiska fynd (siffror inom parentes anger antalet mynt — antalet identifierade orter): IGCH 1636 (23—13), 1637 (165—27), 1638 (30—17), 1639 (72—26), 1640 (77—19), 1644 (873—72; se *Price-Waggoner*), 1645 (84—24); jfr *Kraay* III, s. 45, 48, *Price-Waggoner*, s. 120—121.

rat silver i myntad form.⁴⁸ Ett sådant resonemang förefaller dock vara orimligt: om andra stater velat komma över silver, skulle de säkerligen föredragit att få det i form av tackor och större stycken, i synnerhet om det myntade silvret hade ett övervärde. Ty det är ju alldeles självklart, att om myntat silver alls haft ett övervärde, så har detta varit begränsat till lokalt bruk.⁴⁹ Och icke ens där förefaller mynten ha haft ett övervärde: om en köpman från staden A infinner sig i staden B och där vill betala inköpta varor med sin hemstads valuta, kan han ju inte få mer än silvervärdet i mynten — det är ju det enda värde, som försäljaren i B kan omsätta utan förlust; och har köpmannen från A då förvärvat dessa sina mynt hemma till ett övervärde, gör han en förlust i B. Samma förhållande gäller omvänt, om köpmannen från A vill sälja något i B och då får betalt i den lokala valutan, som ej kan ha annat än silvervärdet i A. Detta vore alltså resultatet av ett lokalt övervärde, och mot detta talar tydligt just den ovan nämnda stora myntspridningen redan under arkaisk tid. En annan orimlig följd av tanken på myntexport i samband med ett övervärde vore då, att sådana stater skulle tvingas till dubbla utgåvor med olika utseende: den ena skulle vara avsedd för lokalt bruk och ha övervärde, under det att exportmyntet skulle varit fritt från avgift. Men några sådana dubbla editioner finns inte och skulle f.ö. resulterat i orimligheter: alla skulle givetvis kastat sig över exportmynten och thesaurerat dessa, som var billigare hemma och värdefullare utomlands.⁵⁰ I intet av de här tänkta fallen skulle förlust kunnat undvikas för den ena parten, om mynt med övervärde existerat och använts vid transaktionen — och vi vet, att de använts praktiskt taget överallt i den grekiska världen.⁵¹

Alla skäl talar för, att t.ex. atenska mynt präglats för atenska medborgare och ej för export.⁵² Och hade det gällt att t.ex. betala böter eller exportera silver

⁴⁸ Att tillgången till egen silvergruva inte förklarar distributionen förefaller klart av t.ex. det märkliga faktum (slumpen?), att Korints mynt dominerar starkt i sicilianska 300-talsfynd: av 30 stora fynd 340—290 visar endast 2 fynd lägre siffra än 70 %; i 14 av dem är siffran 85 %. Men enligt vad vi vet hade Korint inte tillgång till större silverfyndigheter (*Kraay* III, s. 54, 63; jfr dock *Price-Waggoner*, s. 124).

⁴⁹ Detta medger *Kraay* (I, s. 90) och kanske även *Bolin* (II, s. 44); jfr *Troxell-Spengler*, s. 14. Principen gäller i lika hög grad i silverfattiga områden (t.ex. Storgrekland).

⁵⁰ I en diskussion om små myntvalörer (I, s. 87) försöker *Kraay* vinna en poäng genom det riktiga konstaterandet, att småmynt från den thrakisk-makedonska regionen är svårbelagda: detta tolkas som ett indicium för en reguljär silverexport i mynt (nämligen i stora valörer). Mot detta resonemang finns tre invändningar: 1) småvalörer är ovanliga nästan överallt i arkaisk tid och blir vanliga först efter ca 400; 2) i extraregional handel har man givetvis rört sig med större summor (=större valörer); 3) det är ett vedertaget faktum, att man i första hand thesaurerat större valörer.

⁵¹ Det är också rimligt att fråga, varför silverproducerande städer skulle kostat på prägling av mynt, som endast skulle gå på export och ej varit värda mer än omyntat silver (*Kraay* menar ju, att staten velat tjäna på myntningen; I, s. 89, jfr s. 90). Svaret måste rimligen bli, att man inte gjort detta, utan präglat alla mynt efter samma princip, och att alla mynt haft samma principiella värde, nämligen substansvärdet.

⁵² Detta betonas av både *Starr* (s. 1) och *Robinson* (s. 2), under det att *Bolin* som en konse-

österut, hade man med all säkerhet levererat det i tackor.⁵³ Det är nämligen ett påfallande drag i fynden från Levanten, Mellersta Östern och Egypten, att man thesaurerat grekiska mynt ej i deras egenskap av mynt utan som silverstycken: mängder av fynd innehåller mynt tillsammans med stycken av guld och silver och ibland juveler, och i många fall är mynten vanställda av djupa hackmärken, som uppstått, då mottagaren velat försäkra sig om silverkvaliteten: silverpläterade bronsmynt förekom även i antiken. Detta är ytterligare ett faktum, som talar mot övervärdetanken.⁵⁴

Utöver de ovan refererade och diskuterade primära argumenten stöder sig Kraay även på en del sekundära argument, men de är av mindre intresse, särskilt som de icke längre kan ha giltighet, om de primära argumenten kan visas vara inkorrekta; flertalet av hans sekundära argument har f.ö. snarare karaktären av påståenden. Men han diskuterar en hypotes, som kan ha visst fog för sig och som är av mera allmänt intresse. Kraay menar nämligen, att mynten ej kommit till för att tjäna handeln, utan för att underlätta utbetalningar, som blev nödvändiga i det allt mer utvecklade samhället, t.ex. böter, importtullar, sold till legosoldater, etc. (I, s. 89). Denna syn på myntets ursprungliga funktion har Kraay övertagit från *Cook*, som särskilt betonar myntens lämplighet vid uniforma utbetalningar och menar, att penningen kommit till just för betalning av legosoldater.⁵⁵

Det är säkert riktigt, att mynten med tiden kom att fylla en funktion i sådana distributiva sammanhang, men det var troligen inte förrän mot slutet av 400-talet, då små denominationer börjar bli vanliga (i Aten var ersättningen för tjänst i domstol eller teaterbesök 1—3 oboler). Ett starkt argument mot Kraays och Cooks åsikt är det faktum, att nästan alla tidiga mynt är präglade i mycket höga valörer. Cook nämner själv (s. 260), att en drachme på Solons tid skall ha haft ett värde motsvarande ett helt får. Det är ju en självklarhet, att om myntet uppfunnits för

kvens av sina teorier är benägen att inta en motsatt ståndpunkt (II, s. 44). F.ö. förtjänar det att påpekas, att det inte varit fråga om ett uteslutande utåtriktat myntflöde ur Aten: stora mängder joniska mynt (t.ex. från Phokaia och Lampsakos) lagrades i Aten (*Gardner*, s. 13, 33).

⁵³ *Price-Waggoner*, s. 124.

⁵⁴ *Kraay* är givetvis medveten om denna företeelse (I, s. 84). Några talande exempel ur IGCH: 1636: 23 mynt+73 kg silver; 1637: 165 mynt+2 metallstycken; 1640: 77 mynt+15 metallstycken; 1645: 84 mynt+18 metallklumpar och stänger, etc. Även Asyut-fyndet bär denna prägel (*Price-Waggoner*, s. 10, 117; jfr s. 115); jfr nedan § 13.

⁵⁵ *Cook* avfärdar den konventionella synen på myntens funktion med följande enkla resonemang: affärer kan indelas i två klasser, a) stora affärer, b) små affärer. Vid stora affärer, t.ex. köp av fastighet, är mynten inte till någon nytta — betalning i omyntad metall vore enklare. Men ej heller vid små vardagsinköp kunde mynten användas, eftersom valören var mycket hög: alltså uppfanns ej myntet för att underlätta handeln (sic!). Man kan då rimligen fråga sig, vad legosoldaterna skulle använda sina pengar till, eftersom de tydligen — enligt *Cook* — inte passade till någon handel alls.

distributiva utbetalningar, så måste dessa ha varit talrika, om uppfinningen skulle löna sig — och någon omfattande distributiv utbetalning i höga valörer kan det ej ha varit tal om i det fiskalt mycket svaga och relativt outvecklade tidiga arkaiska samhället.

Besläktade tankegångar har dock framförts redan före Cook och Kraay av den franske antikhistorikern *Édouard Will*, som anser, att sociologiska och etnografiska skäl talar mot handels roll vid myntets tillkomst (II, s. 6—7). Will menar, att modern sociologi har visat, att den monetära idén inte är kommersiell, utan har med distributiv rättvisa att göra (I, s. 495, II, s. 9—10, 14). Rent praktiskt skall detta ha gått till så, att de premonetära mynten (t.ex. järnstänger o.dyl.) förklarats ogiltiga, varefter silvermynt präglats och helt enkelt delats ut bland medborgarna (I, s. 499; jfr II, s. 16, 19). Formellt hävdar inte Will övervärdetanken, även om han vid något tillfälle talar om "une valeur fonctionnelle symbolique" kontra "une valeur réelle intrinsèque" (I, s. 496; jfr II, s. 7, 9) — åtminstone den förra termen använder han i religiös-filosofisk-sociologisk bemärkelse: han observerar nämligen, att Hesiodos, som levde troligen strax före myntets införande, klagar över sociala orättvisor och adelns godtycklighet i rättsskipningen (II, s. 9). Därför är Will benägen att se myntets införande som en parallell till den ungefär samtida kodifieringen av lagarna, dvs., myntet skulle vara en kodifiering av ekonomiska relationer, på samma sätt framtvungad av den samhällseliga obalans, som resulterat i en reglering av de juridiska relationerna; tyranniet och myntningen antas vara synkrona och korrelerade i t.ex. Korint (I, s. 496, II, s. 14—15). Enligt Wills mening låg myntets huvudsakliga funktion i att värdera och gälda samhällseliga tjänster och i erläggande av penningbot, och först senare kom det i handels tjänst.⁵⁶

I sin specifika syn på mynten som gemensamma värdemätare stöder sig Will på den ena av två Aristoteles-texter, som behandlar myntets uppkomst, nämligen Nikomakiska etiken 5, V, 6—11 [1133 a] (II, s. 8). I likhet med många antikhistoriker, som gärna vill läsa antika texter på ett för deras egna teorier fördelaktigt sätt, hävdar Will, att denna text är "difficile"; Will menar nämligen, att även Aristoteles sett myntet som en abstrakt värdemätare — vilket i och för sig kan vara sant, men ej på det raffinerade sätt Will tror — och att Aristoteles först i andra hand ser myntet i ett kommersiellt sammanhang (II, s. 8). Detta är emellertid helt galet. Aristoteles diskuterar ömsesidigheten och påpekar, att själva staten är grundad på ömsesidighet i tjänster (gott för gott och ont för ont, etc.). Utbyte av tjänster och varor kan dock endast uppstå i fall av olikhet (en läkare byter ej tjänster med en läkare), och det är då problemen uppstår: om en byggmästare och en skomakare byter tjänster/varor, skall båda erhålla i utbyte en viss kvantitet produkt av den andre. Svårigheten ligger då i, att den ena partens produkt/

⁵⁶ I, s. 501; men även ekonomisk verksamhet i handel ses som en social relation (II, s. 8—9).

tjänst kan vara mera värd än den andras, och det är här myntet spelar en roll, eftersom det är ett medium, som kan mäta allting. I detta resonemang hos Aristoteles är det uppenbart, att han ser myntet i en kommersiell situation och ej som en filosofisk-sociologisk jämlikare i Wills anda. Det behöver väl knappast påpekas, att det av Aristoteles uppställda problemet varit fullt lösbart även i det premone-tära samhället, t.ex. genom att väga upp överenskommen mängd silver i tackor eller stycken. Nackdelen i detta förfarande låg i, att varje transaktion var individuell och fordrade ny styckning/uppvägning av metall; en följd av en sådan otymplighet torde också ha varit, att prejudicerande prisrelationer och prislistor inte gärna kunnat göra sig gällande, eftersom de inblandade parterna individuellt kunnat komma överens om vilket betalningsätt som helst.⁵⁷

Låt oss övergå till *Bolins* syn på de lydiska mynten! Dessa var präglade i elektron, en legering av guld och silver, som förekom i naturligt tillstånd på flera håll i Lydien.⁵⁸ Bolin pekar särskilt på deras synnerligen stora precision vad avser vikten och betonar, att en motsvarande precision saknas, då det gäller halten av guld i legeringen (I, s. 12 ff.); denna varierar mellan 31—55 % (I, s. 16). Eftersom avnärmarna ej kunnat kontrollera guldhalten men väl vikten, menar Bolin, att den lydiska staten på detta sätt skaffat sig en inkomst genom en osynlig avgiftsbelastning (I, s. 29—31). Denna slutsats torde vara riktig, även om den bygger på vissa diskutabla premisser.⁵⁹ Som ovan påpekats utvidgar Bolin denna teori till att gälla alla antika mynt och inför den lilla men ytterst viktiga förändringen i sin argumentering, att publiken skulle varit medveten om avgiftsbelastningen och accepterat den: staten skulle nu inte fiffla med legeringen, utan med vikten. För att stödja denna teori hävdar Bolin, att antikens mynt mycket ofta hade starkt varie-

⁵⁷ I linje med sin syn på mynten är *Will* benägen att sätta förändringar i myntningen i samband med politiska omvälvningar, men riktigheten i detta antagande kan generellt betvivlas, och *Raven* (s. 53) betonar tvärtom det motsatta förhållandet.

Det kan f.ö. vara av intresse att notera, att både *Kraay* och *Will* i slutet av sina uppsatser halvt om halvt ber om ursäkt för sina teorier och påpekar, att det inte finns många bevis för dem (*Kraay* I, s. 91, *Will* I, s. 502, II, s. 21).

⁵⁸ *Gardner*, s. 2, 4—5, *Seltman* II, s. 17, *Carson*, s. 6, *Lévy*, s. 28. *Gardner*, s. 4, anger flera skäl till varför just elektron var lämpligt som myntmetall.

⁵⁹ De principiella invändningar man kan göra mot *Bolins* resonemang är följande: 1) de slutsatser han drar beträffande guldhalten i elektronmynten har inget stöd i hans siffror, eftersom den mineralogiska litteratur han refererar till bekräftar en naturlig variation ca 20—60 % guld, i något fall t.o.m. 28—84 % guld (s. 19—22), och myntens variation (31—55 %) faller inom den ramen; 2) det statistiska material han presenterar rörande variationen i halt i de i naturen förekommande legeringarna är ej relevant, eftersom det inte hänför sig till den aktuella regionen (Lydien och Mindre Asiens västra del); 3) hans antagande bygger också på den obevisade premissen, att alla lydiska mynt präglats i elektron från en och samma åder; 4) hans antagande bygger även på den obevisade premissen, att den lydiska staten förbjudit opräglad metall som betalningsmedel — ett problem, som skall beröras nedan.

rande värde genom olikhet i vikten.⁶⁰ Detta påstående är dessvärre felaktigt; det förhåller sig faktiskt precis tvärtom, något som handböcker i grekisk numismatik gärna betonar.⁶¹ En viss, mindre variation i vikten kan förekomma sporadiskt, då det gäller grekiska silvermynt, särskilt om de hör till de tidigaste präglingarna, där man dock, förutom slitage, har att räkna med nybörjarens bristfälliga behärskning av tekniken: det torde vara just denna faktor, som utgör förklaringen till, att tidiga aiginetiska mynt är sämre justerade än senare.⁶² Ett förträffligt exempel på den synnerligen höga precisionen i viktjusteringen är Athens mynt, som under 400-talet framställdes med samma perfektion som de lydiska elektronmynten.⁶³

Men just detta faktum, att den redan vid begynnelsen allmänt höga precisionen i viktjusteringen kom att ytterligare öka med tiden, synes tala mot tanken på ett statligt övervärde: man skulle ju väntat sig det motsatta förhållandet och ej, att staten redan från början skulle insett sina förtjänstmöjligheter för att sedan ge upp dem — ty det vore ju den rimliga slutsatsen av det ovan sagda. Med kännedom om de grekiska silvermyntens synnerligen höga precision vad avser vikten kan man bara hålla med Bolin, när han säger (II, s. 127), att det inte finns något skäl för mynt med övervärde att vara exakt justerade i vikten.

Bolins oftast förekommande argument för sin tes är det i och för sig rimliga antagandet, att eftersom staten monopoliserat myntningen vill den också tjäna på den och inte bara tillhandahålla myntat silver utan kostnad för avnämarna.⁶⁴ Detta antagande är emellertid inte alldeles självklart, och det finns undantag ända in i modern tid.⁶⁵ Om Bolins tes äger riktighet, måste det statliga monopolet ha varit kombinerat med ett statligt påbud, som förbjöd betalningar i omyntat silver:⁶⁶ det är en rimlig förmodan, att varje köpman skulle föredragit att få betalt i omyntat silver, som ju överallt höll ett värde i nivå med vikten. Bolin anför emellertid inga bevis till förmån för antagandet om ett förbud, och han skulle haft svårt att hitta några, eftersom de indicier, som finns, pekar i motsatt riktning.

⁶⁰ *Bolin* II, s. 38 ff., 106, 127, III, s. 133—134.

⁶¹ Det kan vara värt att notera, att ingen av *Bolins* meningsfränder — samtliga experter på grekisk numismatik — velat hävda, att mynten håller dålig viktstandard.

⁶² *Bolin* II, s. 40. Mot *Bolins* kritik av de tidigaste aiginetiska mynten (s. 39) kan flera invändningar göras: den grupp han studerat är för liten (38 ex.); den är heterogen ifråga om både kronologi och serie; dessutom har inte slitaget beräknats. Ändå är siffrorna inte alarmerande: en "mean deviation from the average weight" på 3,1 % kan inte anses stor — åtminstone torde inte publiken ha noterat den.

⁶³ *Bolin* II, s. 41. Denna höga precision i vikten är ju ett argument för substansvärdetanken och mot *Bolins* teser: *Bolin* I, s. 29, jfr II, s. 127.

⁶⁴ *Bolin* I, s. 29, II, s. 104, III, s. 133; jfr *Kraay* I, s. 89—90.

⁶⁵ *Bolin* (I, s. 24) pekar själv på guldmyntfoten i England och Frankrike under 1800-talet; jfr III, s. 99.

⁶⁶ Detta inser också *Bolin* och förutsätter, att mynten fungerat som "the sole means of payment" (II, s. 104); jfr *Kraay* I, s. 90.

Det står nämligen fullständigt klart, att mycken handel — ja, t.o.m. den mesta handeln, om man däri inbegriper även mindre vardagstransaktioner — ägt rum utan inblandning av mynt (se nedan, § 7).⁶⁷ Ett annat argument mot Bolins tes — f.ö. framfört av honom själv (II, s. 114) — är att om staten köper in silver till ett pris och ger ut motsvarande mängd mynt till ett annat, högre pris, kommer innehavare av omyntat silver att kompensera sig med ett likaledes högre pris på sin vara.

Den starkaste principiella invändningen gäller dock själva grundargumentet, dvs. den för oss så naturliga tanken, att staten velat tjäna på myntningen. Både Kraay och Bolin hyser den åsikten, men ingen av dem presterar några som helst bevis för den. Trots att vi i många avseenden ofta har en häpnadsväckande detaljerad kunskap om antiken, finns det likväl inget tydligt utsagt i källorna om just detta problem, men de indicier vi faktiskt har talar inte till förmån för Kraay och Bolin. Det är nämligen uppenbart, att den grekiska stadsstaten fiskalt var synnerligen outvecklad: direkta skatter på förmögenhet eller inkomst ansågs tyranniska och förekom i normala fall endast under svårare krig. Staten fick sin inkomst från egna gårdar, gruvor, etc. och från böter och indirekta pålagor (hamntullar). Kapitalutgifter klarades av genom de s.k. liturgierna, vilka innebar, att förmögna medborgare ålades att bekosta t.ex. byggandet och utrustandet av hela krigsfartyg, uppsättandet av köror till religiösa fester o.dyl. Krigstjänst ålåg de klasser, som kunde bekosta sin egen utrustning; de mindre burgna i samhället var befriade från krigstjänst, liturgier och andra ekonomiska skyldigheter.⁶⁸ Hur den mäktigaste stadsstaten av dem alla såg på ekonomin kanske framgår av att Aten medborgare fick betalt för att närvara vid folkförsamlingens möten, sitta i domstolarna, ja, t.o.m. för att gå på teatern. Så främmande för ett fiskalt tänkande var somliga stadsstater, att de tvärtom delade ut kontanter till medborgarna, om det ekonomiska läget tillät det.⁶⁹ Det är mot denna bakgrund man bör betrakta Bolins och Kraays obestyrkta antagande, att staten velat tjäna på myntningen.⁷⁰

Det har ovan påpekats, att *Svenbro* i sin doktorsavhandling från 1976 åberopat Bolins artikel i *Scandia* som ett stöd för övervärdetanken (ovan not 4). *Svenbro*

⁶⁷ Detta medger även *Kraay* (III, s. 62). Ett memento i detta sammanhang är t.ex. Mit Rahineh-fyndet (ovan not 54, IGCH 1636).

⁶⁸ *Finley*, s. 45—46, *Lévy*, s. 41.

⁶⁹ De mest kända exemplen är Aten och Siphnos: *Will* I, s. 499—500, II, s. 19, *Seltman* II, s. 93.

⁷⁰ För ref. se ovan not 64. F.ö. nödgas man konstatera, att *Bolin* i ett avsnitt (II, s. 44) svårligen missförstått komediförfattaren *Aristofanes*; denne säger inte alls, att 400-talets atenska tetradrachmer cirkulerade utomlands men ej i Aten. Det *Aristofanes* uttalar sig om är de nödmynt, som introducerades år 406 och de följer detta fick för den gedigna valutan (nämligen genom Greshams lag; för en korrekt och saklig kommentar se *Stanford*, s. 134; se nedan, § 12).

intresserar sig för problemet ur en filosofisk synvinkel och menar, att övervärde-tanken vore ett bevis för den arkaiska epokens begynnande förmåga till ett abstrakt och propositionellt tänkande. Han presenterar emellertid inga egna argument, och eftersom Svenbro är filolog, tar han i första hand fasta på två urkunder — en dokumentär och en litterär — som redan Kraay velat åberopa (I, s. 90). Den förra utgörs av en inskrift med en lagtext från arkaisk tid, i vilken mynt kallas *χρήματα δόκιμα* (*chrémata dókima*). Detta uttryckssätt jämför Svenbro med en passage i den pseudoaristoteliska skrften *Ekonomi* — förmodligen författad av någon okänd stoiker på 200-talet f.Kr. — där det talas om ”att göra valutan ogiltig” (*τὸ νόμισμα ἀδόκιμον ποιεῖν*). Svenbro pekar nu på adjektivet *δόκιμος* (*dókimos*) i lagtexten och dess negerade motpol i *Ekonomi*, *ἀδόκιμος* (*adókimos*), och menar, att adjektivet i lagtexten betyder ”med vedertaget (över) värde” och att passagen i *Ekonomi* betyder ”att beröva myntet dess vedertagna (över)värde” (s. 97).

Detta antagande är dessvärre felaktigt, och i själva verket visar en jämförelse mellan de två texterna, att benämningen för ”mynt” i den arkaiska lagtexten inte har med övervärde att skaffa. En period på 300 år eller mera skiljer de två texterna, och när *Ekonomi* författades, var myntet ett väl etablerat och gängse betalningsmedel och hade en egen benämning: *νόμισμα* (*nómisma*) är det substantiv, som betyder just ”mynt” (jfr numismatik). I arkaisk tid däremot fanns inget substantiv, som betydde ”mynt”, utan det fick omskrivas på annat sätt — myntet var ju ännu en relativt ny företeelse och ej i allmänt bruk, även om det förekom nästan överallt i den grekiska världen. Det ord man då kom att använda var det vi har i den arkaiska lagtexten ovan, nämligen *χρήματα* (*chrémata*), som är ett substantiv i pluralis och betyder ung. ”saker, ting”, och då avsågs vanligen värdefulla ägodelar: *χρήματα* betydde ofta ”förmögenhet” och avsåg föremål av guld eller silver;⁷¹ före myntets introduktion ägde betalning ofta rum med hjälp av stycken eller smycken i ädla metaller, vilka då utgjorde någons förmögenhet. När nu myntet kom att ersätta dessa metallstycken både som värdemätare och uniformt betalningsmedel, använde man samma substantiv (*χρήματα*) men ville specificera det för att skilja det från dess allmänna betydelse. Det är detta vi har exempel på i den arkaiska lagtexten, där *χρήματα* kallas *δόκιμα*. Adjektivet *δόκιμος* (*dókimos*) har ingen exakt motsvarighet i svenskan, men betyder ung. ”prövad, gillad, vedertagen”. Men där är inte tal om övervärde, bara om en specificering för att skilja myntet från det eljest gängse betalningsmedlet *χρήματα*.

Vad beträffar *Ekonomi* är den texten författad, såsom ovan påpekats, troligen någon gång på 200-talet f.Kr. Det är inte otänkbart, att man vid den tiden hade

⁷¹ Detta bruk finns belagt hos flera författare, t.ex. *Hesiodos*, *Pindaros*, *Aischylos*, *Euripides* m.fl. Även 400/300-talens prosaförfattare använder det så, t.ex. *Herodotos* (som också använder ordet *νόμισμα*), *Thukydides*, *Xenophon* m.fl.

mynt med övervärde. Den person, som av den anonyme författaren uppges ha utfört bedriften att ha demonetiserat myntet, är Hippias, en av Peisistratos' söner, som fördrevs år 510 f.Kr. och alltså hör till den arkaiska epoken. Vi vet inte vilka källor den anonyme författaren kan ha stött sig på (om ens några), när han några hundra år senare skrev sitt arbete; det är inte otänkbart, att han projicerat sin egen tids syn på Hippias' tid. Dessutom är tolkningen av textpartiet ifråga mycket osäker och omdiskuterad; fastän det omfattar endast tre rader i sin helhet rymmer det minst tre ord, som ständigt tillskrivs olika betydelse av olika forskare. Oavsett de textuella problemen kan det dock vara värt att komma ihåg, att Ekonomin är en bok full av rövarhistorier: om samme Hippias berättas det t.ex., att han observerat, att många hus hade övervåningar, trappor, och räcken, som sträckte sig ut över gatan, likaså öppnades somliga ytterdörrar utåt. Enligt Hippias' syn på saken tillhörde detta staten (dvs. honom själv), varför han erbjöd husägarna att köpa tillbaka det av honom (vilket de påstås ha gjort). Ännu mera orimlig är historien om demonetiseringen (om den vore sann), såsom Kraay har visat.⁷²

⁷² Texten lyder som följer (Oeconomica 2, II, 4 [1347a]): Τὸ τε νόμισμα τὸ ὄν Ἀθηναίοις ἀδόκιμον ἐποίησε, τάξας δὲ τιμὴν ἐκέλευσε πρὸς αὐτὸν ἀνακομίζειν συνελθόντων δὲ ἐπὶ τῷ κόπῃ ἕτερον χαρακτῆρα, ἐξέδωκε τὸ αὐτὸ ἀργύριον. ("Han förklarade atenarnas gällande valuta ogiltig, satte ett pris på den och gav order om, att den skulle inlevereras till honom; men när man kom samman för att slå en ny (annan) mynttyp, släppte han ut samma mynt"). De tre omtvistade orden är συνελθόντων, χαρακτῆρα, och ἀργύριον (varom mera nedan). Det är uppenbart, att meningen är, att Hippias skulle ha tjänat på transaktionen, men fastän Kraay översätter texten korrekt (den bit han översätter: I, s. 90), läser han in fakta, som ej står där: Kraay menar, att Hippias tjänat inte bara vid inlevereringen, utan även vid utgåvan, då han skulle lagt på en ny avgift. Något sådant står ej i texten och beror på Kraays tro på övervärdetanken. Dessutom visar Kraay själv, att förfarandet enligt hans egen tolkning skulle ha lett till orimligheter: alla som underlåtit att leverera in sina mynt, skulle över en natt blivit precis lika mycket rikare som Hippias, eftersom han ej slog ett nytt mynt, utan gav ut samma mynt igen! Det den anonyme författaren velat säga är, att Hippias gjort sig en förtjänst vid inlevereringen av mynten (τάξας τιμὴν), men inte ens den utsagan förutsätter ett övervärde: de gamla mynten förbjöds och vore ej längre tillåtna, och ville man alls ha någon glädje av dem, erbjöds man ett pris. Williams tänker sig detta satt till t.ex. åtta nya drachmer för tio gamla, men påpekar också, hur otroligt det är (s. 12—13), att atenarna skulle stått i kö för att finna sig i denna fräckhet; då skulle det ju snarare ha lönat sig att själv smälta ned de gamla mynten. Det är ju också otänkbart, att någon skulle accepterat att lämna in tio gamla drachmer och få betalt med åtta likadana gamla drachmer. Williams (och före honom Seltman I, s. 77) försöker rädda situationen genom att tyda ἀργύριον ej som "mynt" utan som "silver" (vilket ordet ursprungligen betyder). En sådan tolkning strider dock mot språket i texten, ty det är uppenbart, att en kontrast avses mellan ἕτερον och τὸ αὐτό (kanske ytterligare betonad genom partikeln δέ). Avsikten var ju att prägla ett nytt mynt, som skulle ersätta det gamla, men Hippias gav helt enkelt åter ut samma mynt, som han hade fått in; dvs., man hade ju väntat, att han skulle prägla ett nytt mynt av samma silver; gjorde han verkligen det (såsom Williams och Seltman tycks tro), finns ju inte längre någon kontrast i meningen — men den finns där mycket tydligt! Varken Williams eller Seltman tycks ha varit medvetna om denna svårighet, men Seltman anför, vad han anser vara ett språkligt skäl för sin teori, nämligen det faktum, att det i textens början står νόμισμα men i slutet ἀργύριον, "silver". Detta resonemang är dock tivelaktigt av två skäl: a) grekiskan (liksom t.ex. engel-

Hittills har jag begränsat diskussionen till en granskning av de argument, som framförts av företrädare för övervärdetanken. Vilka argument finns det då, som talar för substansvärdetanken? Eftersom flera skäl, som talar för substansvärdet, indirekt kommit fram i de ovan förda resonemangen, skall jag här mycket kortfattat peka på ett antal indicier, vilka direkt eller indirekt och med varierande styrka synes stödja antagandet om blott och bart substansvärde hos de grekiska mynten i arkaisk och troligen även i klassisk tid.

1. För att rätt förstå de tidigaste myntens funktion måste man studera även de premonetära betalningsmedlen, eftersom det var dem och deras funktioner mynten gradvis kom att ersätta och överta; under minst tre århundraden levde de sida vid sida, och samma principer torde ha gällt för båda betalningsformerna. Ett sådant studium visar då, att myntet inte varit en så revolutionerande nyhet, som man ofta velat tro.⁷³ Det har ovan talats om stycken och tackor av ädelmetall som betalningsmedel (ofta även i form av stänger, som bekvämt kunde kapas i lämpliga bitar); sådana kan nu beläggas i stort antal genom arkeologiska utgrävningar. Särskilt har Miriam Balmuth genom grundliga forskningar klarlagt betydelsen av metallbitar som tidig valuta och följt deras utveckling till mynt: metall förekommer som prisenhet i textvittnen redan från tredje årtusendet f.Kr.;⁷⁴ i förväg vägda metallstycken av kontrollerad vikt förekommer rikligt, bl.a. i fynd från det egeiska området, och har använts minst sju sekler före de tidigaste lydiska mynten.⁷⁵ Metallstycken, som motsvarar Aristoteles' definition av mynt, är belagda genom de nordsyriska silverstyckena från Sinjirli och kan ses som prototyper till de lydiska mynten med inskriptioner.⁷⁶ Vi kan alltså belägga stämplade metallstycken med enhetlig vikt före myntets introduktion, och vad är myntet

skan) undviker av stilistiska skäl upprepningar och föredrar variation genom t.ex. synonymer; b) τὸ αὐτὸ ἀργύριον står i synonym kontrast till ἕτερον χαρακτηριστήρα, vilket senare ord måste avse den på myntet präglade bilden (=prägling, mynttyp; möjligen skulle man kunna hävda, att τὸ νόμισμα är generiskt/abstrakt och τὸ ἀργύριον specifikt/konkret, men även en sådan uppfattning talar mot *Seltmans* och *Williams'* tolkning). *Williams* har dessutom fel i antagandet, att man skall följa *van Groningen* (s. 71) och som subjekt till den absoluta genitiven συναλθόντων tänka sig τὸν νομισμάτων, vilket dock fordrar ett annat particip, t.ex. ἐνεχθέντων; men συναλθόντων, som står i texten, är normal grekiska och förutsätter ett persons subjekt, i detta fall rimligen Hippias, myntmästaren och dennes anställda (plus ev. andra funktionärer), som skulle slå (κόψαι) det nya myntet. I stort vill man dock hålla med *Seltman* (om historien mot all förmodan skulle ha ett verklighetsunderlag): Hippias ville genom ett förbud befria marknaden från de förhatliga eupatridernas mynt och samtidigt göra en förtjänst; därför erbjöd han sig att inlösa dem under deras silvervärde för att sedan prägla nya, korrekta substansmynt (vilket han alltså inte gjorde).

⁷³ *Keynes*, s. 11, *Cook*, s. 262, *Balmuth II*, s. 7, *Lévy*, s. 24—28, har en god framställning av den premonetära epoken; jfr även *Seltman II*, s. 3—12, *Will I*, s. 498, *Bolin III*, s. 23—24.

⁷⁴ *Balmuth II*, s. 2.

⁷⁵ *Balmuth I*, s. 346—347, II, s. 4—7.

⁷⁶ *Balmuth II*, s. 6—7.

annat än just ett stycke metall med garanterad vikt; de tidigaste mynten — inte bara de lydiska — hade en stämpel endast på ena sidan, och den fanns där för att ange ursprungskällan, som garanterade vikten = värdet.⁷⁷

2. Bland folken i Mindre Asiens västra högländer utgjordes rikedom under förhistorisk tid framför allt av boskap. Oxen kom att bli en naturlig värdeenheter — den kunde icke ytterligare uppdelas i mindre enheter. När man sedan började använda stora stycken av koppar eller brons som betalningsmedel, utformades dessa så, att de skulle efterlikna formen av en utspänd oxhud — man gick t.o.m. så långt, att man försökte imitera hudens olika inre och yttre sidor. En sådan metallplåt motsvarade värdet hos en ox och kallades talent, ett ord, som ursprungligen hade betydelsen ”vikt” (i pluralis även ”våg”) men senare kom att få betydelsen av en enhet i en värdeskala (motsv. 6 000 drachmer). Sådana oxhudstalent har man hittat på flera håll i den grekiska medelhavs världen, och de finns även omvittrade på en lertavla från palatset i Knossos. Beroende på olika tillgång på koppar och därmed olika lokalt värde kom oxhudstalenterna att variera i vikt. På Cypern, där det var mycket gott om koppar, kom de att väga omkr. 37 kg, under det att talenter från ön Euboia (”den oxgoda”), också rik på koppar, vägde 25,5 kg. När man sedan började prägla mynt i Jonien och Lydien, utgick man från just den eubeiska oxhudstalenten som viktenhet, som sedan i det klassiska Grekland kom att bli en av de tre stora myntviktenheterna. Men även i annan form har oxen som värdeenheter satt sin prägel på de grekiska mynten: ett av de oftast förekommande motiven på de arkaiska mynten är bilden av en ox.⁷⁸

3. Det har ovan framkommit, att de tidiga elektronpräglingarna i Lydien var av synnerligen hög klass, då det gällde viktenhetlighet, ett faktum, som talar för substansvärde. Avnämarna har dock inte kunnat kontrollera guldhalten i legeringen, och Bolin torde ha rätt i sin förmodan, att möjligheten till fiffel i detta avseende också utnyttjats av den myntpräglade myndigheten; ett indicium på sakernas tillstånd kan vara de talrika elektronmynten med kontramarkeringar. Det är därför rimligt att anta, att det var en allmänt bristande tilltro till denna typ av mynt som fick Kroisos att avskaffa den och ersätta den medpräglingar i guld resp. silver.⁷⁹ Myntning i elektron övergavs alltså, och när denna typ av legering i någon omfattning åter kommer i bruk — i Karthago på 300/200-talen — håller mynten en mycket jämn standard, och när halten sjunker i de sena serierna, skall detta ses i samband med en ändrad värderelation guld-silver.⁸⁰

⁷⁷ Lévy, s. 27—28, *Balmuth* II, s. 6—7. För en tänkbar rekonstruktion av händelseförloppet bakom det första myntet se *Seltman* II, s. 17.

⁷⁸ Lévy, s. 26, *Seltman* II, s. 4—8, 10, 18, *Balmuth* I, s. 346.

⁷⁹ *Cook*, s. 261, *Carson*, s. 6, *Gardner*, s. 5.

⁸⁰ *Jenkins—Lewis*, s. 16, *Thompson*, s. XI. För relationen guld-silver se *Gardner*, s. 3, *Lewis*, s. 105, 109, *Jenkins—Lewis*, s. 14, 16.

4. Vissa städer, t.ex. Abdera, som legat inom eller nära regioner, där myntning i elektron eller guld förekommit, har under vissa perioder präglat mynt efter flera olika viktenheter samtidigt. Orsaken till detta bruk torde vara, att man utgått från den lokala enheten vid präglning av silvermynt och sedan funnit, att denna lokala viktstandard var opraktisk vid omräkning till guld.⁸¹

5. Myntens benämningar pekar på metallvärdet (=vikten). Under den premone-tära epoken använde man ibland järnspett som mynt. En sådan stång av järn kallades ὀβελός (obelós), vilket återspeglas i ordet "obol". Tog man "en handfull" sådana spett, fick man en δράγμα (dragma) eller — mera specifikt — δραχμή (drachme=6 oboler). Det har påpekats ovan, att "talent" har med "vikt" och "våg" att göra; samma är förhållandet med den kanske vanligaste mynttypen, "statér". Vi har också sett, att man i arkaisk tid saknade ett speciellt ord för "mynt" och därför lånade den gängse benämningen för "värdeföremål", χρήματα (chrémata); det vedertagna ordet för "mynt", νόμισμα (nómisma), kan ej beläggas förrän långt in på 400-talet f.Kr.⁸²

6. Under sin tid vid makten genomförde Solon flera reformer till de fattiga böndernas fromma. En sådan reform, som Aristoteles berättar om i Atenarnas statsförfattning, var en förändring av myntvikten. Tidigare hade det atenska myntet präglats efter aignetisk standard och en "mina" motsvarat 70 drachmer; Solon övergick till det andra stora viktsystemet, nämligen det eubeiska, och lät en "mina" motsvara 100 drachmer, dvs., 100 post-solonianska drachmer vägde lika mycket som 70 pre-solonianska: Solon laborerade alltså inte med något symbolvärde. Syftet med denna reform var, att de fattigas skulder delvis skulle avskrivas, när man lämnade den tunga drachman och gick över till en lättare: man kunde då betala en gammal skuld nominellt med den nya drachman. Hade den nya lätta drachman haft ett övervärde, skulle reformen motverkats och de fattiga tvingats förvärva den till ett överpris och därmed gjort liten eller ingen vinning (beroende på övervärdets storlek).⁸³

⁸¹ *May*, s. 5—6, 8. För frågan huruvida de tidigaste lydiska mynten verkligen präglats i både babylonisk och fenicisk viktstandard se *Gardner*, s. 5, *Seltman II*, s. 18.

⁸² *Cook*, s. 257, 259, *Seltman II*, s. 34—35, *Price*, s. 100. Beträffande den sena och långsamma utvecklingen av ekonomisk terminologi se *Will II*, s. 22 not 6; betr. ordet νόμισμα och dess "betydelse" se *Aristoteles*, Nikomakiska etiken, 5, V, 11 [1133 a]; betr. "drachme" och vikter se *Chantraine*.

⁸³ *Lévy*, s. 34, 40, *Keynes*, s. 13, *Fischer*, s. 7, 9, *Seltman II*, s. 44—45, *Lacroix*, s. 170—171, *Gardner*, s. 9, *Kraay II*, s. 5. Vissa mindre detaljer i Solons reform är omdiskuterade och *Kraays* avvikande åsikter har utsatts för häftig kritik av *Kraft* och andra: *Kraay* vill hävda, att νόμισμα hos *Aristoteles* ej betyder "coinage" utan "unit" och att de atenska mynten höll 5% lägre vikt än handelsvikten; jfr *Kraft I*, s. 44 och noterna 66—67, II, s. 11—12, 22.

7. Ett övervärde hos mynten förutsätter ett allmänt bruk av mynt, men under arkaisk tid genomfördes de flesta affärstransaktioner utan mynt (troligen gäller detta även för den klassiska epoken). Detta framgår av att nästan alla arkaiska mynt (och även de flesta klassiska) är i höga denominationer (t.ex. statéer och tetradrachmer). Varje sådant mynt har haft en mycket hög köpkraft. I den mån ”små” mynt förekommer, gäller det oftast präglingar i elektron eller guld, vilka likväl har haft en hög köpkraft p.g.a. metallen: det minsta elektronmyntet, 1/96-delsmyntet, var värt ett tredjedels får, och det synbarligen vanligaste, det s.k. tredjedelsmyntet, var värt mer än tio får. Det säger sig självt, att sådana mynt inte varit av någon nytta vid gemene mans vardagsaffärer. Somliga stadsstater var långsamma att acceptera myntet och fortsatte länge att handla genom byte. I t.ex. Sparta användes järnspett som betalningsmedel ända in i 300-talet f.Kr., och även på andra håll var metalltackor gott betalningsmedel parallellt med mynten.⁸⁴

8. Att silvermynten verkligen varit avsedda att motsvara sitt metallvärde visas — som redan påpekats ovan — av den mycket stora exaktheten i vikt, och av att man med hög precision präglade även ytterst små valörer i motsvarande vikt i silver: en motsvarighet till den lydiska 1/96-delsstatéren är t.ex. 1/12-delsobolen i Aten, av vilka det alltså gick 72 på en drachme och 288 på en tetradrachm, det vanligaste myntet i Aten. De atenska växelmynten var f.ö. så små, att man för säkerhets skull bar dem instoppade i munnen: i Fåglarna (502 f.) berättar Aristofanes om en person, som råkade svälja ett mynt, och i Getingarna (788 ff.) möter vi en stackare, som vid fiskståndet på torget tror sig ha fått tre oboler i växel, men snabbt upptäcker, att det är tre fiskfjäll han stoppat in i munnen.

Grekiska växelmynt är en relativt sen företeelse, och Perikles skall ha varit en av de första att göra dagligt bruk av mynt för matinköp, om vi får tro Plutarchos, som ju levde ganska många sekler senare. Det dröjde också, innan man kom att inse fördelarna med växelmynt i annan metall (brons eller koppar). Myntning i brons började i Storgrekland mot slutet av 400-talet f.Kr. och spred sig sedan till andra regioner: i t.ex. Aten får man räkna med bronsmynt först omkr. 400—350. Bronsmynten torde ha varit avsedda för lokal cirkulation och haft litet eget värde; de antas ha varit övervärderade i förhållande till silvermynten och alltså haft ett visst övervärde (relationen silver-brons synes variera mellan 1—66 och 1—93).

⁸⁴ Cook, s. 259—260, Carson, s. 6, Kraay I, s. 89, Price, s. 100, Will II, s. 21. De talrika fynden — även i själva Grekland — av skatter bestående av mynt blandade med tackor och metallstycken talar ett tydligt språk: jfr t.ex. IGCH 17, 24, 25, 28, 30, 31, 36, m.fl. Kraay (I, s. 85) försöker förklara frånvaron av småmynt i tidiga fynd under hänvisning till att man i första hand thesaurerat höga valörer; detta är i och för sig riktigt, men hur skall man då förklara den plötsliga rika förekomsten av små denominationer i fynden från omkr. 400 och senare, eftersom samma principer för thesaurering bör ha gällt även den epoken? (Jfr ovan not 50.)

Att man ändå ursprungligen utgått från substansstanken visar de tidigaste sicilianska bronsmynten, som är mycket tunga.⁸⁵

9. På några få undantag när hade de grekiska mynten från de aktuella epokerna aldrig några utskrivna valörer; mynten motsvarade ju viktenheter, eftersom deras värde berodde på vikten. Vid behov kunde man skilja denominationerna åt genom geometriskt relevanta symboler, t.ex. myntbild med hel resp. halv ox, etc.⁸⁶

10. Grekiska bankirer och växlare synes ha utnyttjat många grekiska mynt i reklamsyfte och försett dem med egna markeringar och symboler (t.ex. bilden av ett löv e.dyl.), som slagits in i någon fri eller blank yta. Om de grekiska mynten var substansmynt, har detta ingrepp inte haft någon betydelse för myntets värde, som ju berodde på vikten. Men om det statliga myntet utgjort det enda tillåtna betalningsmedlet och inorporerat ett (för oss odefinierbart) statligt övervärde, skulle ett sådant ingrepp ha kunnat uppfattas som ett monopolbrott och en desavouering av det statliga prerogativet.⁸⁷

11. Guldmynt är ganska vanliga bland staterna på Mindre Asiens västkust, men när de förekommer i själva Grekland, är de ej ett tecken på rikedom utan på raka motsatsen: myntning i guld tillgreps i paniksituationer, då läget var så allvarligt, att man tvingades smälta ned offentliga guldstatyer. Kända exempel är Aten och Korint. Ett sådant förfarande skulle knappast ha varit av nöden, om silvermynten redan haft ett accepterat och etablerat övervärde (jfr nästa §).⁸⁸

12. Endast en gång under det för oss aktuella tidsskedet har Aten verkligen präglat mynt med övervärde. Mot slutet av det peloponnesiska kriget var stadens finanser kaotiska, och år 406 beslöt man att förutom det i § 11 nämnda guldmyntet även prägla drachmer och tetradrachmer i koppar pläterat med silver, så att dessa mynt skulle se ut som de tidigare, äkta silvermynten, vilka fortfor att cirkulera, tills de helt enkelt försvann i privata kistor (genom Greshams lag); det är detta Aristofanes berättar om i den berömda passage (717 ff.) i *Grodorna*, som Bolin tyvärr missuppfattat (ovan, not 70). Det tog inte lång tid för atenarna att inse, att det de trodde var de vanliga, högvärdiga silvermynten, i själva verket bara var lågvärdiga kopparmynt. Aristofanes jämför de nya politikerna med de nya, ohederliga mynten, och det ligger en fin poäng i hans spydigheter, när han

⁸⁵ Små valörer i silver: *Lacroix*, s. 178; sen framväxt av små valörer och orsaken därtill: *Price*, s. 92—93, *Vidal-Naquet*, s. 207; Perikles: *Price*, s. 92; bronsmynten: *Price*, s. 91, 103—104, *Lacroix*, s. 176.

⁸⁶ *Lacroix*, s. 178, nämner flera belysande exempel, bl.a. de boiotiska mynten med hel, halv, resp. fjärdedels sköld som symboler på mynt med motsvarande viktrelationer; jfr *Kroll*, s. 87.

⁸⁷ Jfr *Seltman II*, s. 24.

⁸⁸ *Robinson*, s. 9, *Lacroix*, s. 174, 176, *Stanford*, s. 134.

kallar dem ”rödhuvuden”: det ställe i upphöjd relief på de atenska mynten som brukar visa det största slitaget är just överdelen av athenahuvudet, och det var troligen där kopparn först kom att lysa igenom, såsom Robinson har påpekat. Dessa mynt var alltså nödmynt, och det faktum, att inte bara de i § 11 nämnda guldmynten, utan också de äkta, gamla silvermynten försvann från marknaden, såsom Aristofanes vittnat om, tyder på, att substansmynt varit det normala.⁸⁹

Någon gång efter 403 tvingades Aten t.o.m. att ge ut rena symbolmynt, nämligen oboler och dioboler i brons utan plätering, vilka dock skulle gälla för lika med motsvarigheterna i silver. Eftersom bronsmynten inte hade substansvärde, hade de värdesymboler ingraverade i myntbilden (jfr. ovan § 9). År 403 hade en stavningsreform officiellt antagits i Aten, och dessa bronsmynt har de tre första bokstäverna i Atens namn stavade på det nya sättet. När Aten ett tiotal år senare åter kom på grön kvist, återgick man till den traditionella myntningen i silver, och då återinförde man den gamla stavningen: de nya silvermynten skulle uppfattas som likvärdiga med de gamla fina substansmynten, vilket de också var. Aristofanes berättar f.ö. i en dråplig passage i komedin Kvinnornas folkförsamling om hur det kunde gå till, när bronsmynten demonetiserades: en figur berättar, hur han haft munnen full av dessa småmynt och stått med shoppingkassen öppen för att ta emot varor vid ett stånd, då torgmagistraten med hög röst förkunnade, att ingen längre fick ta emot bronsmynt och att man med omedelbar verkan återgick till silverstandard.⁹⁰

13. Man kan belägga minst 1 500 myntpräglade städer i den grekiska världen, men fastän de var så många, anslöt sig de allra flesta till ettdera av de tre stora viktsystemen (aiginetisk, eubeisk, och korintisk standard), ett faktum, som synes tala mot distributionsteorin och för den konventionella synen på myntets funktion i handeln. Däremot hade varje stadsstat sina egna präglingssymboler (myntbilder), vilka kunde ändras med tiden. Rimligtvis hade den omfattande handel, som vi känner bl.a. genom myntfynden, varit en omöjlighet, om de olika städernas affärsmän skulle ha tvingats hålla reda på de olika städernas mynts olika symbolvärde; däremot bör det ha varit lätt att hålla reda på relationerna mellan de tre stora viktsystemen. Att det verkligen var vikten man utgick från, särskilt om man var obekant med ett visst mynt eller mynt överhuvudtaget, visas av de talrika fynd, där somliga eller alla mynt är vanställda av djupa hackmärken, spåren efter mottagarens önskan att pröva äktheten; särskilt i östra medelhavsområdet är sådana fynd vanliga. Det har också påpekats ovan, att det är en självklarhet, att om en affärsmän finge endast metallvärdet för sina mynt, skulle han göra en förlust, om han själv förvärvat dem till ett högre pris p.g.a. ett tänkt övervärde. Ett

⁸⁹ Robinson, s. 8—11, Price, s. 90—91, Lacroix, s. 175—176, Stanford, s. 134—135.

⁹⁰ Robinson, s. 13—14, Aristofanes, Kvinnornas folkförsamling 815—822.

sådant system skulle ha diskvalificerat mynten som betalningsmedel, men vi vet, att mynten var gångbara nästan överallt i den grekiska världen. Det anses också allmänt bland numismatiker, att orsaken till det atenska myntets starka position som accepterat betalningsmedel under 400-talet även i mycket avlägsna trakter inte bara var stadens politiska och ekonomiska dominans, utan även i hög grad den mycket höga och jämna silverhalten och den exceptionellt höga precisionen i vikten.⁹¹

14. Ett antal disparata fakta av arkeologisk, dokumentär eller litterär art ger indirekt och på olika sätt vittnesbörd om grekernas syn på mynten. Ett sådant arkeologiskt indicium utgöres av några bronsvikter från 300-talet f.Kr., som bär stämplrar, som garanterar vikten och som är så placerade, att de rimligen bör antas ha fungerat också som garanti mot ev. försök att hugga av bitar av metallen. Inskriptionen i ett par av dem visar, att de vägts mot silvermynt och därefter präglats som bevis för vikt=värde (man har t.o.m. angivit bråkdelen av oboler).⁹²

15. Ett dokumentärt indicium är t.ex. en inskrift från början av 300-talet f.Kr. gällande ett myntfördrag mellan Phokaia och Mytilene, där det stadgas, att den myntmästare, som fifflar med "guldet" (här avses troligen en elektronlegering), skall dömas till döden, om förfalskningen skett avsiktligt.⁹³

16. Ett litterärt indicium hittar vi hos författaren och aristoteleseleven Theophrastos, som i sin berömda samling av karaktärsbeskrivningar också ger en bild av "bondskheten" (Karaktär nr 4). Exempelfigurens allmänna smaklöshet och tölptaktighet visar sig också vid ekonomiska transaktioner: "Får han ett myntstycke händer det att han refuserar det som underviktigt och kräver att få det utbytt" heter det i den senaste översättningen till svenska (med myntstycke menas här icke ett fragment, utan ett helt mynt vilket som helst). Tyvärr är texten just i denna passage korrupt, och det gäller särskilt det ord, som ovan översatts med "underviktigt". Så mycket är dock klart, att 'Tölpen' vägrar att godta ett visst

⁹¹ Det stora antalet myntorter: *Gardner*, s. 26—27, *Christ*, s. 10, *Seltman* II, s. 21 (jfr ovan not 32); viktsystemen: *Gardner*, s. 7—8, 27. Andra indicier mot tanken på ett övervärde är i detta sammanhang de städer, som var sena att prägla egna mynt och därför "lånade" grannens mynt (*Gardner*, s. 9—10); jfr också vad *Gardner* har att säga om myntallianserna, s. 31—34. Viktens betydelse och myntets funktion som vägt silverstycke: *Starr*, s. 1, *Balmuth* II, s. 6—7, *Raven*, s. 51, 55, *Kraay* III, s. 44, 51 (mynten kunde t.o.m. huggas i bitar och användas som fraktioner). F.ö. visar thesaureringen av mynt tillsammans med tackor och metallbitar, att de värderats efter vikt (jfr ovan noterna 54 och 84); det atenska myntets kvalitet: *Price*, s. 93, *Bolin* II, s. 41—42, 44.

⁹² *Kroll*, s. 87—89.

⁹³ *Gardner*, s. 33—34, *Lacroix*, s. 172, *Tod*, s. 34—36 (nr 112), *Pfohl*, s. 104—105 (nr 102) + bibliografi, s. 214.

myntexemplar och vill ha ett annat i stället; det förefaller också vara klart, att det är myntets kvalitet eller utseende, som misshagat honom, och det man numera mest tvistar om är frågan, huruvida myntet skall tänkas ha varit alltför slitet eller tvärtom alltför grovt (=nypräglat). Det senare alternativet förefaller dock mindre troligt, eftersom silvermynten inte gjöts utan hamrades under myntstampen och redan från begynnelsen hade en blank och jämn yta. Om det alltså är rimligare att anta, att 'Tölpen' underkänt ett mynt p.g.a. dess förslitning (=risk för undervikt), är det också rimligt att anta, att 'Tölpens' taktlöshet är en konsekvens av myntets substansvärde; hade han av samma skäl förkastat ett mynt med övervärde, skulle han snarare framstå som en mycket tidig exponent för vår egen tids myntsamlade — och någon numismatiker torde inte Theophrastos ha sett i den obildade 'Tölpen' (vilket f.ö. hade varit en anakronism).

17. Förutom indirekta indicier finns också direkta uttalanden i grekisk litteratur om mynten och deras funktion: det är antikens störste vetenskapsman, Aristoteles, som ger oss värdefulla upplysningar om detta. Jag har redan diskuterat en passage ur Nikomakiska etiken, som indirekt synes stödja substansvärdetanken, men det är i Politiken vi finner det entydigaste uttalandet. Där diskuterar Aristoteles just handeln och myntets uppkomst och utveckling och säger, att det var den ökande importen av varor man behövde och den likaledes ökande exporten av varor man hade överflöd av som gjorde bruket av mynt nödvändigt. I detta sammanhang säger han också, att värdet hos järn, silver och liknande metaller, som fungerade som betalningsmedel i byteshandeln, bestämdes av vikt och storlek, och att man gick över till att stämpla styckena för att slippa väga varje bit; "präglingsmärket garanterade vikten" säger han.⁹⁴ Dessa viktiga uttalanden av Aristoteles ringaktas gärna av företrädare för övervärdetanken; Bolin t.ex. kallar dem "några korta och tvivelaktiga notiser".⁹⁵ Texten är dock fullkomligt klar och säker och på intet sätt problematisk, och det finns inga sakliga skäl att betvivla Aristoteles' trovärdighet i detta sammanhang. Någon motsägelse finns ej heller

⁹⁴ Garanterade: eg. "sattes som tecken för" (Pol. 1, IX, 8 [1257 a]).

⁹⁵ Bolin I, s. 6. F.ö. synes Bolin ha missförstått *Aristoteles*, när han om denne påstår, att han sagt, att myntens roll som värdebevarare skulle vara "mot naturen" (I, s. 7). Men *Aristoteles* konstaterar bara, att man började ackumulera mynt och gärna såg i dem ett tecken på rikedom, men påpekar, att mynten ej är av naturen utan av konvention (överenskommelse) — (men därför ej i och för sig *mot* naturen) — ty när de använts för sitt syfte (som är byte), är de av ingen nytta alls: man kan vara rik på mynt men ändå dö av hunger, säger han, och pekar på legenden om Midas (jfr *Aubonnets* kommentarer och hänvisningar i sin edition av Politiken, s. 124:7). Mera direkt uttalar sig *Aristoteles* om mynten som värdebevarare i Nikomakiska etiken, där han påpekar (5, V, 14 [1133 b]), att myntets köpkraft kan variera (dvs., silver värderas liksom allt annat beroende på tillgång och efterfrågan) men att det tenderar att bibehålla sitt värde ganska oförändrat. Däremot säger *Aristoteles* i det sammanhang Bolin eventuellt kan ha tänkt på, att ränta på pengar är *mot* naturen (Pol. 1, X, 5 [1258 b]), bl.a. därför att pengar då ej används för det syfte de skapats, nämligen utbyte.

varken inom kontexten eller utanför den, eftersom Aristoteles flera gånger understryker, att mynten kom till för att underlätta utbyte.⁹⁶

Jag har ovan pekat på en rad indicier, som synes bekräfta riktigheten i substansvärdetanken, särskilt om man ser dem sammantagna. De utgör dock icke hela förrådet av mer eller mindre starka samstämmiga indikationer: troligen skulle t.ex. en noggrann genomgång av varje stads mynthistoria — de var ju ganska många — kunna ge ytterligare ledtrådar. Helt entydiga, oomkullrunkeliga och överväldigande *bevis* saknas kanske, såvida man inte vill upphöja några av de ovan utpekade indicierna till sådan status — flera av dem synes nästan vara värda det. Å andra sidan torde det inte finnas ett enda indicium för övervärdetanken: de, som åberopats, kan samtliga visas vara osakliga, ogrundade, eller rent av felaktiga.

Det finns ytterligare en omständighet, som — kanske p.g.a. okunnighet — ofta förtiges. Det gäller ett argument, som formellt och principiellt måste klassificeras som subjektivt, men icke desto mindre kan vara av stor vikt för en riktig bedömning av frågan om de arkaiska myntens funktion — man bör ju inte låta bli att ställa en fråga bara för att den är ganska komplicerad och svaret på den måste baseras på ett personligt omdöme; ett underliggande mönster upphör inte att existera bara för att vi inte kan ”bevisa” dess existens. Den fråga vi bör ställa oss lyder: står tanken om ett symboliskt värde hos mynten i samklang med vad vi i övrigt känner till om abstraktionsförmågan hos den tidens människor? Jag finner, att svaret måste bli nekande. Hela den arkaiska och första delen av den klassiska epoken (fram till ca 450) är en period av långsamt intellektuellt uppvaknande, och den bild man får av tankegångar och kulturmönster, så som de visar sig hos de tidiga poeterna och de presokratiska filosoferna, avslöjar en värld ännu ganska fjärran från 300-talets rationalism och intellektualism: det var en värld, i vilken *psyche* ännu icke betydde ”själ”, utan ”liv” och ”livsprincip”.

Vår tids människa är medveten om, att tänkandet är beroende av rent språkliga kategorier; låt oss då komma ihåg, att den arkaiska människan t.ex. icke kände till det generiska bruket av bestämda artikeln, som senare blev så vanligt och som är ett viktigt steg mot högre abstraktionsförmåga. Därför blir man inte förvånad, när man vid läsningen av arkaiska texter finner, att hennes syn på omvärlden och sätt att resonera ofta skiljer sig från vårt eget, som i högre grad är präglad av vad vi gärna vill kalla logik och rationalism. Jag kan inte finna något skäl till varför hon då icke också skulle ha betraktat mynten på samma sätt som hon betraktade andra föremål och företeelser i sin omgivning. Det är

⁹⁶ Pol. 1, IX, 7—8 [1257 a], 1, X, 5 [1258 b], Nikomakiska etiken 5, V, 10—11 [1133 a], 5, V, 14 [1133 b].

mot denna bakgrund man bör observera, att övervärdetanken närmast är en form av generiskt tänkande och förutsätter en typ av intellektuell konception, som den arkaiska människan inte visar; myntet, ett stycke präglad silver, var för henne just — ett stycke präglad silver.⁹⁷

A fundamental problem in early Greek coinage

In the two last decades a new theory concerning some basic problems of Greek numismatics has gained ground. Against the commonly held opinion that coins were invented to meet the merchant's needs some numismatists now think that in the beginning coins had very little to do with trade but rather were developed for distributive purposes (taxes, fines, salaries) in the early City-state. As a result of this view it has been suggested (e.g. by Bolin, Kraay, Jenkins, Vidal-Naquet, Price, Lévy, Svenbro) that coined metal enjoyed a premium and was worth more than bullion. This paper discusses (and discards) the arguments put forth in favour of these views, especially this last one, and seeks to establish a number of facts in favour of charge-free coins.

In his discussion of early Lydian coinage Bolin correctly suggests that these coins carried a state charge which was not apparent to the public (the metallic value not being uniform). But he is wrong in supposing that Greek coins in general would carry a state charge. His arguments are a) that the weight of Greek silver coins was badly adjusted (which it was not), b) that no ancient government would manufacture coins and issue them to the public, if it could not reckon with a considerable profit; there is, however, no support for this opinion—on the contrary, the facts we have seem to point in the opposite direction (most City-states were very undeveloped when it came to fiscal matters).

The most consistent reasoning in favour of the new approach is found in Kraay's paper in *JHS* 1964. However, all his arguments can be shown to be incorrect or inconclusive, and two major flaws seem to emerge in his reasoning. Firstly, he overlooks the fact that most finds are random, representing even less than a thousandth part of the output of a certain mint at a certain time, even if the hoard comprises hundreds or thousands of coins. Since more than 99 % of the total coin production of ancient Greece is lost or still in the ground, it is impossible to draw conclusions from a small number of finds. A good example is Kraay's list of finds from S. Italy and Sicily (5 and 3 respectively): if in both cases we were to exchange for two random finds of the homogeneous type another two random finds similar to that of the Taranto hoard, the trend would be exactly the opposite to what it is now. This reasoning applies in an even higher degree to Kraay's "Conclusion", in which his argument in five cases out

⁹⁷ Frånvaron av ett generiskt synsätt behöver dock inte innebära några inskränkningar avseende myntets religiösa konnotationer; jfr ovan not 41. Addendum: Efter uppsatsens fullbordan har *Kraays* stora översikt över arkaiska och klassiska mynt publicerats (*Archaic and Classical Greek Coins*, London 1976). Vid en hastig genomläsning har jag ej kunnat finna, att *Kraay* presenterar några nya argument. Helt riktigt betonar han viktens avgörande betydelse för myntets värde och menar, att de få fall av ojämn viktstandard som finns lika mycket beror på slitage och korrosion som på slarv vid själva präglingen (s. 8, 11). Icke överraskande håller dock *Kraay* fast vid sina teorier och menar, att myntet ej utvecklats för att tjäna handeln (s. 318) och att det myntade silvret haft ett högre värde än det omyntade (s. 323).

of seven is based on the occurrence of only one hoard. Secondly, Kraay tends to view the distribution of coins as a phenomenon separate from, and influenced very little, if at all, by trade. However, provided that the sample of coins represented by the hoards listed in *IGCH* is representative and reflects the true distribution, many irregularities can be explained if trade and political as well as economic factors are taken into consideration. Another objection to Kraay's theories is that recent and very important finds (Asyut, Jordan, Chalcis) provide evidence against them.

As regards Will's and Cook's theories about the originally distributive purposes of coined metal, this view should be discarded on the grounds that almost all early coins are high denominations, and there can have been no such distributions in the fiscally very undeveloped early City-state.

In an extensive footnote (72) a much debated passage from the pseudo-Aristotelian *Economy* is discussed (2, II, 4). It is argued a) that Kraay's interpretation is partly incorrect, b) that Williams' and Seltman's attempt to understand ἀργύριον not as "coin" but as "silver" is mistaken, c) that this passage in no way supports the theories advanced by the modern school, even if we were to accept that the fantastic story told by the unknown author was based on reality.

The paper ends with a list of arguments in favour of the earlier view (i.e., coins being charge-free): 1) Research carried out by Miriam Balmuth has demonstrated that no radical change was brought about by the introduction of coinage, and that coined metal, satisfying the Aristotelian premise, existed earlier than hitherto believed. 2) The importance of the ox-unit, its relation to weight and its continuing influence on archaic Greek coinage point against the theory of charged coins. 3) The tampering with the alloy in early Lydian electrum coinage and the consequences of this demonstrate the all-important relation between metal weight/purity and monetary value. 4) Certain cities which normally issued coins on a local silver standard are also known to have issued coins in gold or electrum in order to adapt to the standards of their neighbours (to facilitate trade). 5) The names of various denominations betray their original function as weight descriptions. 6) The Solonian *seisachtheia* and change of weight standard would have lost its purpose unless the value of a coin was equal to the value of its metallic content. 7) Coins enjoying a premium presuppose a role as the sole means of payment, but we know that many (perhaps most) business transactions were carried out without coins (in early times high denominations held the field almost completely). 8) The generally careful adjustment of weight stresses the importance of the metallic content for the value of the coin. Moreover, the late introduction of small denominations and of coins of copper or bronze seems to stress the point made under 7). 9) With a few rare exceptions early Greek coins never carry any legends to inform about their value; this is expressed by means of geometrical symbols relevant to the weight (half a shield, quarter of a shield, etc.). 10) Many coins were countermarked by bankers and traders with their private blazons; if coined metal enjoyed a premium and was the sole means of payment, this could have been understood as an infringement on the rights and prerogatives of the issuing body. 11) Gold coinage was unusual in Greece before the 4th century and a sign of emergency; if a state could have availed itself of charged coins, it would not have had to raid the temple treasures. 12) The plated "redheads" issued by Athens in a time of trouble caused the almost total disappearance of genuine silver tetradrachms (Gresham's law). The issue of obols and diobols in bronze without plating as real tokens with marks of value was something quite extraordinary and seems to indicate that charge-free coins were the normal standard. 13) Although there were more than one thousand mints in the Greek world most of them

adhered to one or other of the three major weight standards; if we presuppose the existence of charged coins, this uniformity and standardization would have achieved no purpose. Moreover, widespread trade would have been impossible, if merchants had to be familiar with the different charges of the coins of many different City-states. Also, the fact that numerous coins—not only in distant places—were scarred and disfigured by test cuts testifies eloquently against their having been charged. 14) A number of archaeological, epigraphic and literary documents points to weight and substance as the decisive factors for the value of a coin; some archaeological evidence is provided by the bronze weights described by Kroll. 15) An example of epigraphic evidence is the monetary pact between Phocaea and Mytilene (Tod 112). 16) A piece of literary evidence is found in Theophrastus' 4th *Character*. 17) Statements directly bearing on these problems have been made by Aristotle in the *Politics* and the *Nicomachean Ethics*; these clearly disprove the theory of charged coins.

Finally, a study of the intellectual patterns of the archaic mind suggests that a generic and abstract view of coinage would have been foreign to its concepts.

Bibliografi

- Aristofanes, Grodorna=Aristophanes, *The Frogs*, by W. B. Stanford, London 1958.
 (Aristoteles), Ekonomin=Aristotle, *The Oeconomica and Magna Moralia*, transl. by G. C. Armstrong, London 1936².
 Aristoteles, Nikomakiska etiken=Aristotle, *The Nicomachean Ethics*, transl. by H. Rackham, London 1934².
 Aristoteles, Politiken=Aristotele, *Politique, Livres I et II*, par J. Aubonnet, Paris 1968².
 Balmuth I=M. S. Balmuth, *Forerunners of Coinage*, *Harvard Studies in Classical Philology* 69, 1965, s. 345—347.
 Balmuth II=M. S. Balmuth, *Remarks on the Appearance of the Earliest Coins*, *Studies Presented to George M. A. Hanfmann* (ed. by D. G. Mitten—J. G. Pedley—J. A. Scott), Mainz 1971, s. 1—7.
 Bolin I=S. Bolin, *De äldsta myntens princip*, *Scandia* 24, 1958, s. 1—31.
 Bolin II=S. Bolin, *State and Currency in the Roman Empire to 300 A.D.*, Uppsala 1958.
 Bolin III=S. Bolin, *Ur penningens historia*, Lund 1962.
 Carson=R. A. G. Carson, *Coins of Greece and Rome*, London 1971.
 Chantraine=H. Chantraine, δλκή, synonymer Ausdruck für Drachme als Gewicht, *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, Suppl. XII, 1970, 496—498.
 Christ=K. Christ, *Antike Numismatik, Einführung und Bibliographie*, Darmstadt 1967.
 Cook=R. M. Cook, *Speculations on the Origins of Coinage*, *Historia* 7, 1958, s. 257—262.
 Eichhorn I=H. Eichhorn, *Die Berechnung von Prägezahlen nach Brunetti*, *Hamburger Beiträge zur Numismatik* VI, 1966, s. 519—524.
 Eichhorn II=H. Eichhorn, *Statistische Berechnung relativer und absoluter Prägezahlen aus Münzfunden*, *Hamburger Beiträge zur Numismatik* VII, 1967, s. 119—151.
 Finley=M. I. Finley, *Democracy Ancient and Modern*, London 1973.
 Fischer=T. Fischer, *Zu Solons Mass-, Gewichts- und Münzreform*, *Chiron* 3, 1973, s. 1—14.
 Gardner=P. Gardner, *Archaeology and the Types of Greek Coins*, Chicago 1965.

- van Groningen=B. A. van Groningen, *Aristote, Le second livre de l'Économique*, Leiden 1933.
- IGCH=Thompson—Mørkholm—Kraay, *An Inventory of Greek Coin Hoards*, New York 1973.
- Jenkins=G. K. Jenkins, *Ancient Greek Coins*, London 1972.
- Jenkins—Lewis=G. K. Jenkins och R. B. Lewis, *Carthaginian Gold and Electrum Coins*, London 1963.
- Keynes=J. M. Keynes, *A Treatise on Money*, vol. I: *The Pure Theory of Money*, London 1930.
- Kraay I=C. M. Kraay, *Hoards, Small Change and the Origin of Coinage*, *The Journal of Hellenic Studies* LXXXIV, 1964, s. 76—91.
- Kraay II=C. M. Kraay, *An Interpretation of ATH. POL. Ch. 10, Essays in Greek Coinage Presented to Stanley Robinson* (ed. by C. M. Kraay—G. K. Jenkins), Oxford 1968, s. 1—9.
- Kraay III=C. M. Kraay, *Greek Coins and History*, London 1969.
- Kraft I=K. Kraft, *Zur Übersetzung und Interpretation von Aristoteles, Athenaion politeia*, Kap. 10 (Solonische Münzreform), *Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte* X, 1959/60, s. 21—46.
- Kraft II=K. Kraft, *Zur solonischen Gewichts- und Münzreform*, *Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte* XIX, 1969, s. 7—24.
- Kroll=J. H. Kroll, *Three Inscribed Greek Bronze Weights*, *Studies Presented to George M. A. Hanfmann* (ed. by D. G. Mitten—J. G. Pedley—J. A. Scott), Mainz 1971, s. 87—93.
- Lacroix=L. Lacroix, *La monnaie grecque et les problèmes de la circulation monétaire*, *Bulletin de l'Académie de Belgique (classe des lettres et des sciences mor. et pol.)*, 5e S., T.LV, 1969, s. 169—180.
- Lanckoroński=L. och M. Lanckoroński, *Mythen und Münzen*, München 1958.
- Lewis=D. M. Lewis, *New Evidence for the Gold—Silver Ratio*, *Essays in Greek Coinage Presented to Stanley Robinson* (ed. by C. M. Kraay—G. K. Jenkins), Oxford 1968, s. 105—110.
- Lévy=J.-P. Lévy, *Antikens ekonomi*, Stockholm 1972.
- May=J. M. F. May, *The Coinage of Abdera* (ed. by C. M. Kraay—G. K. Jenkins), London 1966.
- Pfohl=G. Pfohl, *Griechische Inschriften als Zeugnisse des privaten und öffentlichen Lebens*, München 1966.
- Price=J. Price, *Early Greek Bronze Coinage*, *Essays in Greek Coinage Presented to Stanley Robinson* (ed. by C. M. Kraay—G. K. Jenkins), Oxford 1968, s. 90—104.
- Price—Waggoner=M. Price och N. Waggoner, *Archaic Greek Coinage, The Asyut Hoard*, London 1975.
- Raven=E. J. P. Raven, *Problems of the Earliest Owls of Athens*, *Essays in Greek Coinage Presented to Stanley Robinson* (ed. by C. M. Kraay—G. K. Jenkins), Oxford 1968, s. 40—58.
- Robinson=E. S. G. Robinson, *Some Problems in the Later Fifth Century Coinage of Athens*, *The American Numismatic Society, Museum Notes* IX, 1960, s. 1—15.
- Schönert-Geiss=E. Schönert-Geiss, *Die Wirtschafts- und Handelsbeziehungen zwischen Griechenland und der nördlichen Schwarzmeerküste im Spiegel der Münzfunde*, *Klio* 53, 1971, s. 105—117.
- Seltman I=C. T. Seltman, *Athens, its History and Coinage Before the Persian Invasion*, Cambridge 1924.

Seltman II=C. T. Seltman, *Greek Coins*, London 1955².

Stanford: se Aristofanes, *Grodorna*.

Starr=C. G. Starr, *Athenian Coinage 480—449 B.C.*, Oxford 1970.

Svenbro=J. Svenbro, *La parole et le marbre, Aux origines de la poésie grecque*, Lund 1976.

Theophrastos=Teofrastos, *Människotyper och karaktärer*, övers. av G. Lundgren (från H. Haarløvs danska övers.), Köpenhamn 1964.

Thompson: se Gardner, s. V—XII.

Tod=M. N. Tod, *A Selection of Greek Historical Inscriptions*, vol. II, Oxford 1948.

Troxell—Spengler=H. A. Troxell och W. F. Spengler, *A Hoard of Early Greek Coins from Afghanistan*, *The American Numismatic Society, Museum Notes* 15, 1969, s. 1—19.

Vidal-Naquet=P. Vidal-Naquet, *Fonction de la monnaie dans la Grèce archaïque*, *Annales. Économies — Sociétés — Civilisations* 23, 1968, s. 206—208.

Will I=É. Will, *Korinthiaka*, Paris 1955.

Will II=É. Will, *Réflexions et hypothèses sur les origines du monnayage*, *Revue numismatique*, 5e S., T. 17, 1955, s. 5—23.

Williams=R. T. Williams, *The "Owls" and Hippias*, *The Numismatic Chronicle*, Ser. 7 vol. VI, 1966, s. 9—13.